

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: "Ashamed, I'm from Here". A Few Words on the Escape from Dignity

Author: Wioletta Tomala-Kania

Citation style: Tomala-Kania Wioletta. (2018). "Ashamed, I'm from Here". A Few Words on the Escape from Dignity. W: M. S. Szczepański, W. Tomala-Kania, Z. Zagała (red.), "Identity narratives : interdisciplinary perspectives" (S. 189-222). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Wioletta Tomala-Kania
University of Silesia in Katowice

“Ashamed, I’m from Here” A Few Words on the Escape from Dignity

What Has Happened to Us?

25 October 2016. Landscape after the battle. Why has the nationalist populism dominated the Polish political scene? Where does this vulnerability to the “authoritarian sting” come from? Should this phenomenon be perceived as: (a) the counter-reaction to neoliberal reforms carried out in Poland after 1989? (b) the heritage of historically, socially, and politically shaped slave mentalities? (c) the consequence of geopolitical localisation between East and West? (d) the result of overwhelming global tendencies? As we all know social world is not a homogeneous one. It could reveal (or hide) many (sometimes quite unexpected) faces. It is a mosaic composed of contradictory (as it seems at a first glance) elements. Each of the hypotheses (questions) posed above could be partly true. But there are also other, maybe even more fundamental ones: What are the reasons of the disgusting attitude to refugees observed among right-wing voters and right-wing non-voters? Uncritical amnesia towards the history of the nation of permanent refugees – our own history – what has it been caused by? Dehumanising blindness and deafness make the critical reflection impossible. Have both of them resulted in the inability to that critical reflection on the crucial elements of the construct called the Polish identity? Empathy, sensitivity, humility: What have we done to them?

Polish “nation” – what sense does the phrase connote? What spectrum of illusions (innocence and harm, among the most privileged ones) does it bring to the collective mind? What are the conditions for the possibility of liberal democracy in our social and political reality? Is it [democracy] really so fragile or is it stable enough to survive under the pressure of *vox populi*? And then, the inevitable sociologists’ dilemma posed again and again: How to reconcile the researcher’s neutrality and the citizen’s commitment?

What are the deepest social, philosophical, anthropological, political, historical, psychological, economic, and cultural sources (and senses) underlying all the socio-political drivel, symbols, rituals, myths, martyrisations, militarisations, stereotypes, phobias, superstitions, ideologies, rhetoric, propaganda, resentments, indoctrinations, emotional strategies, tactical matches, manipulations, instrumentalisations, polarisations, longing for homogeneity, oversimplifications, conspiracies, counterfactualities, lies, fears, counterproductivities, short-sightedness, tribalisms, provincialisms, plebeianisms, kitsch, vindictiveness, humiliation, barbarousness, cowardice, ridiculousness, arrogance, conformism, grudges, discreditations, doggedness, claims of infallibility, servility, dullness, shamelessness, ignorance, opportunism, villainy, superiority complexes, insolence, commonness, aversions, frustrations, impertinence, hypocrisy, hostilities, petty-mindedness, egoism, sloppiness, envy, mistrust, crudeness, insinuations, blackmails, offences, virulence, contempts, (intellectual) laziness, foolishness, indolence, malice, chicaneries, slanders, sanctimonies, disdain, cynicism, usurpations, anti-intellectualism, submissiveness, nepotism, prejudices, obscurantism, meanness, vulgarism, absurd, obsessions, cruelty, revenges, grotesqueness, paranoias, brutality, narrow-mindedness, mediocrity, greed, slave mentalities, politically motivated relativisations, chauvinism, xenophobia, hatred to Other, Bolshevism... Day by day another eruption of “ourness” is evoked by the public media. Authoritarianism – populism – fundamentalism – fanaticism – nationalism – racism of all the right-wing kinds and approaches. Let us take racism: Has it always been here? Anti-Jewishness then, anti-Arabicness now. Is the Other indispensable for them to define the essence of their national identity?

The overwhelming stuffiness is creeping out of every corner of the socio-political scene. Offensive boorishness and crudeness performed by actors-amateurs playing their political games on the public scene. These actors are involved, this way or another, in the relations of power. (Nothing new: “If there – at the top of the state – someone plays the violin, should one be surprised that people – at the bottom of it – dance?” [Marks 2011: 178]) What has happened to them? What has happened to us? Who are “they”? Who are “we”? Those and other questions permeate my mind while I am trying to find out what has happened here for the last months (or rather, the last years). Of course, there is no way to answer them in a short article. There must be some serious and long-term effort undertaken to grasp the problem in its complexity. One-factor analysis explains nothing. Basing on sociological intuition, we could expect that all those tensions have already swirled underneath the social surface. They compose a complex mixture that should be thoroughly explored.¹

¹ As for now, quite a big amount of literature could have been created, based on more and more polarised left-wing and right-wing comments on uncountable political tempests governing the public and private scenes – from their political bottom to their social underneath. A spectrum of different approaches that, in my view, try to stand up to the complexity (with more

Looked upon in the migration context – imagination, sensitivity, decency, openness, respect, dignity, nobleness, trust, subtlety, understanding, cooperation, closeness, critical consciousness, community, recognition, confidence, justice, egalitarianism, responsibility, moral courage, hospitality – where are they? What have we done to them? Let us take “hospitality” that for years we have been so proud of... What a specific selective type of “hospitality” it must be, that is excluding all the human beings who are different from us. It must be some typically Polish sort of hospitality understood in tribal not universal terms. Humanity – what connotations does it carry in Polish circumstances? Why (and when) has it been deprived by us of its universal meaning? Have we learnt nothing from Nietzsche and his lesson on fundamental values? What has happened to the collective consciousness of the nation of permanent refugees? Who are we as Poles? Who are we as human beings?

It is not my intention here to undertake an attempt at some more systemic research on the consequences of the parliamentary election 2015. I have only drawn a general picture to prepare the micro-context, to touch upon the most fundamental problem of our times – refugeeism. That is why I found it useful to have a glance at the socio-political climate that we live in. Also, this paper is not an attempt at a complex and detailed analysis of the problem of Polish migration. Jan M. Piskorski and Dariusz Stola did it well in their in-depth and erudite studies (Piskorski 2010; Stola 2010).² This is an attempt at an ethical-political essay on

or less ambiguous results) is represented (among others) by the following authors: Artymowicz (2016), Baczyński (2016), Bartoś (2016), Bendyk (2016), Bobiński and Szacki (2016), Bodnar (2016), Borejsza (2016), Bortnowska (2016), Bugaj (2016, 2016a), Burszta (2016), Celiński (2016, 2016a), Czapliński (2016), Cześniak (2016), Cześniak, Kwiatkowska, and Markowski (2016), Dąbrowska and Szacki (2016, 2016a), Demirski (2016), Dudek A. (2016), Friszke (2016), Gadacz (2016), Głowiński (2016, 2016a, 2016b, 2016c), Gruszczyński (2016), Hartman (2016), Haszczyński (2016), Hausner (2016), Janicki and Władyka (2016, 2016a, 2016b, 2016c, 2016d, 2016e, 2016f, 2016g, 2016h, 2016i), Jażdżewski (2016), Karłowicz (2016), Karwat (2016), Kicińska (2016), Krasowski (2016, 2016a, 2016b), Król (2016, 2016a, 2016b, 2016c), Krzemiński A. (2016), Krzemiński I. and Ogrodnik (2016), Kurczewski (2016), Kuźniar (2016), Leszczyński (2016, 2016a), Łagowski (2016), Łukowski (2016), Markowski and Tworzecki (2016), Maruszewski (2016), Matczak (2016), Materska-Sosnowska (2016), Matyja (2016), Mikołajko (2016, 2016a), Modzelewski (2016), Napiórkowski (2016), Nowak (2015, 2016), Obirek (2016, 2016a), Osiatyński (2016), Ostolski (2016), Ostrowski (2016), Paczkowski (2016), Peszek (2016), Raciborski (2016), Romanowski (2016), Rychard (2016), Sadurski (2016), Samsonowicz (2016), Seweryn (2016), Sierakowski (2016, 2016a, 2016b, 2016c), Skarżyńska (2016), Smoleński (2016), Sosnowski (2016), Sowa J. (2016), Stankiewicz (2016), Stankiewicz and Haszczyński (2016), Staniszkis (2016), Stola (2016), Szacki (2016, 2016a), Szlendak (2016), Szostkiewicz (2016), Szuldrzyński (2016, 2016a), Tokarczuk (2016), Tokarska-Bakir (2016), Zajadło (2016, 2016a, 2016b), Zaremba (2016), Zieniewicz (2016), Zoll (2016), Żakowski (2016, 2016a, 2016b, 2016c, 2016d).

² Compare also a spectrum of different perspectives in: Bartana, Błędowska and Dunin et al. (2016); Czuchaj and Markowska (2012); Gluza, Antos, and Czapigo et al. (2016); Firlit-Fesnak, Godlewska-Szyrkowa and Żołędowski (2013); Glock, Kochanowski, Krajewski, and Ruchniewicz et al. (2016); Jasińska-Kania and Łodziński (2009); Szlanta (2016).

the most fundamental universal problem faced by us. I will try to present the reasons that made me formulate its title (motto and essence) as above.

REFUGEES

They enter the world
 barefooted and hungry
 wandering the streets of Europe from one corner to another
 looking for help in the middle of the day in the middle of the night
 lost persecuted tortured
 Silent men
 wearing still the same clothes
 young women with wrinkled faces
 aged children
 in new surroundings
 of the alien tradition
 So much snow so much rain
 in a long journey as pain
 wandering slowly wandering fast
 from nowhere to nowhere
 from an European corner to another
 New barracks old buildings
 for the Albanian Armenian Black
 in the corners of Europe
 this is a new world map
 with new colours and shivers
 (Mazllum Saneja, refugee from Kosovo; in Amnesty International 1997: 104–105)

No matter if he/she is an Albanian, Armenian, or if he/she comes from some other country. A “refugee” is a universal category. As universal as the notions of “longing,” “humiliation,” “suffering,” “helplessness,” or “pain.” As universal as “dignity” and “humanity.” Refugees’ fates do not know the borders – either racial, ethnic, cultural, religious, economic, political, or the historical ones. There are no borders for the process of becoming a refugee. No matter which corner of the globe you explore, you will always find someone who has had to leave his/her country due to war, persecution, economic, or other reasons. “Nobody wants to be a refugee” (Benhabib 2016). The history of humankind is the history of exile. A huge number of literary works could be created on refugees’ exiles and migrants’ fates. Each and every story is individual, but one can find at least one characteristic of all of them: complexity. No one would choose to leave his/her homeland if he/she could lead a happy life there. “Mass migration is definitely not a new phenomenon” (Bauman 2016). Since the 19th century “[t]here have been [bigger and bigger] numbers of migrants heading for America, deprived of bread, safety and freedom in their own countries. Among them, there are the German, Scandinavian, Irish, French, Dutch, Alsatian [...], Polish, Italian, Greek,

Czech, Russian and Jews [...]. They all suffer – mainly humiliation” (Szejnert 2009: 16, 19).

At the beginning of the 21st century, “65.3 million people are refugees, asylum seekers or displaced, that’s one in 113 of all people on the planet.”³ Their personal micro-stories reflect the global macro-story of wars, persecution, humiliation, and suffering. As Michel Foucault, Howard Zinn and Marek Edelman have taught us, there is always a tiny fragment of History encapsulated in individual histories, (Foucault 1999; Zinn 2016; Krall 1997: 87). Such as those told by “ordinary people” – strangers, not looking proudly at us from the pages of the Great History. Quite on the contrary, “ordinary people” with their passions and emotions. That could have easily been any of us. The ordinary and still exceptional ones such as, for example, Romulus Gaita born in 1922 in Markovac, Romanian-speaking part of Yugoslavia (Gaita 2013: 9); Władysław Szul born in 1928 in Hroszówka, Ukraine (forced to escape after his village was put on fire by Polish soldiers) (Grzebałkowska 2015: 343); Gazmend Kapllani born in 1967 in Lushnji, Albania (Kapllani 2009: 6); Nuri Kino born in 1967 in Tur Abdin, Turkey (Rosiak 2015: 35); 17-teen year old Polish Jew imported to Ellis Island (*Importing Women for Immoral Purposes*; Dillingham Report, 1909) (Szejnert 2009: 105–106); Esat Fejza born in 1975 in Kosovo (Amnesty International 1997: 7); Zapadsah Nuri from Afghanistan with his wife Edyta and their children Adam, Tomasz, and Marta forced to leave Poland due to racial reasons (Urbanik and Knyt 2016: 589–590); Gerd Heinrich born in 1896, forced to leave Poland, then forced to leave Germany to spend the rest of his life with his wife and son as exiles in the USA (Heinrich 2016); Helene Plüschke born in 1908 in Groß Neudorf, Esther von Schwerin born in 1904 in Berlin, Ursula Pless-Damm born in 1919 who decided to join her parents and moved to Glowitz (Pluschke, Schwerin, and Pless-Damm 2013) or any other of about 12 to 14 million of German refugees (nobody knows the exact number) who were forced to leave the Regained Lands (no matter how oddly it sounds taking into account the German heritage of the western part of today’s Poland) of whom between 500,000 to 1.5 million have never reached the western border (Douglas 2013: 1). Among their successors were those in Jaryszewo, trying to preserve our common history (memory) for posterity (“the deceased Germans and all the victims of war”), and those who have condemned the post-German churches such as the fifteenth-century one in Sibin, or the post-German palaces such as the one in Strzeżewo, to fall into ruin. The new settlers did not also find it useful to preserve the post-German libraries such as the archeological one burnt in Wrocław (Szczepański, in Markowska 2016: 156–157).

We should, however, bear in mind the remnants of culture which – although giving birth to Nazism – has also borne great philosophers, poets, and musicians

³ *Refugees at highest ever level, reaching 65m, says UN*; <http://www.bbc.com/news/world-36573082>

that Europe could be proud of. There are no identical life paths. Refugees' fates create a wide range of individual narratives. Irrespective of the spatio-temporal differences, they have one thing in common: they must escape.

None of us has chosen the time and place he/she was born in. And nobody should be punished for it. This truth does not easily reach our consciousness, nonetheless, a refugee's fate can touch any of us, without exception. "[...] in contemporary world refugees have become a permanent phenomenon" (Remarque, in Piskorski 2010: 260). A series of events being the consequence of certain political decisions can influence individual lives anywhere and at any time. In the refugee context, one can be affected by the tragedies of nameless victims who have been left defenceless under the pressure of political circumstances, such as the Palestinians deprived of their land as a result of purely political decisions, which made permanent internal and external refugees of them (Said 1991, 2002; Shehadeh 2012, 2014, 2014a; Smoleński 2014), and, such as the Syrians whose tragedy seems to have no end.

“Who Has Condemned the City?”⁴

Warsaw 1944 and Aleppo 2016 – no matter how extraordinary such a comparison appears to be, it is far from being coincidental. And so are the voices from the battlefield by Miron Białoszewski (1970) and Samar Yazbek (2016). Different literary styles but the stories seem to be the same: How to survive in the non-human – not enough for living, not enough for dying – conditions? How to save the remnants of dignity under the ruins? Nobody is more justified to propose this “risky” comparison between the Syrian war 2011–2016 and the Warsaw Uprising 1944 than the Warsaw insurgents or insurrectionary refugees. As Halina Bortnowska writes: “Children were walking along the burning streets lugging their baggages pulled out from their homes that their families had to leave. [...] Then they were also introduced to the German population of Breslau as the refugees from rebellious, hostile Warsaw” (Bortnowska 2015: 215–216). Nobody asked questions. Nobody listened to them. “They all were the refugees.” (Zaremba 2016: 48)

Deraa, Homs, Aleppo, Damascus, Hassakeh, Idlib, Hama, Raqqa, Deir Ez-zor, Lattakia, Quneitra, Tartous, Suweida, Madaya, Hassakeh, Tartous, Douma... “More than 250,000 people have died in almost five years of war in Syria, with a further 11 million people displaced by the conflict, according to the UN.”⁵ And then:

⁴ Cf. A.L. Sowa (2016). *Kto wydał wyrok na miasto? Plany operacyjne ZWZ-AK (1940–1944) i sposoby ich realizacji*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

⁵ <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-37116349>

The sheer numbers of dead and wounded in Syria are overwhelming. The UN's Syria envoy Staffan de Mistura estimated in April that 400,000 had been killed. Many more have died since then. [...] One estimate is that 11.5% of Syria's population have been killed or injured since the first shots were fired in Deraa in the south of the country in March 2011. The report, by the Syrian Centre for Policy Research, said that 1.9 million had been wounded. Life expectancy had gone from 70 in 2010 to 55.4 in 2015. What do more than 400,000 dead bodies look like? Old Trafford football ground, Manchester United's theatre of dreams, holds 76,100. Syria's theatre of nightmares could fill it six times over.⁶

Day by day, night by night we watch the scenes which should leave us sleepless: *What's left of Syria after five years of war? (Life and death in Syria. Five years into war, what is left of the country?)*⁷; *Syria's refugee exodus*⁸; *100 Women 2015: Life for women in Islamic State's Raqqa*⁹; *100 Women 2015 Good Girls/Syria: "Everyone has deserted us"*¹⁰; *BBC 100 Women: Syria's "lost generation" of children*.¹¹ Thousands of refugees are fleeing Syria to Lebanon, Jordan, Iraq, Egypt. Up till now, the registered Syrian refugee numbers (based on the available data) have been as follows: 4,808,229 (2.1 million Syrians registered by UNHCR in Egypt, Iraq, Jordan, and Lebanon; 2.7 million registered by the Government of Turkey; more than 29,000 Syrians registered in North Africa [last updated 16 Aug 2016]). There are as many as 1,095,097 Syrian asylum applications registered in Europe (between April 2011 and June 2016).¹² The situation is dynamic and the numbers are still growing. Since 2011 we have been witnesses to the tragedy which seems to have no end. The biggest humanitarian crisis since World War II.¹³

Although I have not intended to outline here the chronicle of human pain, it occurred to be not only unavoidable but also double-faced, as the chronicle is one of human pain (comprising here only a short period between July and September 2016) on the one hand, and the chronicle of human wickedness on the other. See, for example: *Councillor in Aleppo: "We can hear the war all around"*¹⁴; *UN Syria humanitarian chief: "We must have access to Aleppo"*¹⁵; *Syria conflict: Aleppo residents create "Smoke curtain"*¹⁶; *Syria conflict: Aleppo humanitarian cor-*

⁶ <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-37379928>

⁷ <http://www.bbc.co.uk/news/resources/idt-841ebc3a-1be9-493b-8800-2c04890e8fc9>

⁸ <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-24900116>

⁹ <http://www.bbc.com/news/34898778>

¹⁰ <http://www.bbc.com/news/34914973>

¹¹ <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-34974400>

¹² <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php>

¹³ <http://www.bbc.com/news/world-us-canada-37389648>

¹⁴ <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-37026325>

¹⁵ <http://www.bbc.com/news/world-37021756>

¹⁶ <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-36938258>

*ridors disputed*¹⁷; *Syrian aid worker: People in Aleppo fear starvation*¹⁸; *Syria: An American doctor's experience in Aleppo*¹⁹; *Syria conflict: Deadly air strikes*²⁰; *BBC exclusive: Aftermath of Aleppo air strikes*²¹; *Syria blast: "People are buried under the ruins" in Qamishli*²²; *Syria conflict: Why this family needs an exit corridor*²³; *Syria conflict – Aleppo's destruction seen from above*²⁴; *Syria conflict – "May God curse the rebels"*²⁵; *Syria conflict: surgery in a battle zone*²⁶; *Aleppo: "We have no food, we cook leaves off trees"*²⁷; *"No truce in Aleppo, only shelling"*²⁸; *Syria conflict: Footage shows "chlorine attack" aftermath*²⁹; *Syrians describe effects of alleged gas attack*³⁰; *Nearly 18,000 have died in Syria state jails, says Amnesty International*³¹; *Syria Aleppo attacks: "The world has turned its back on Syria"*³²; *Syria conflict: Image of injured boy in Aleppo draws outrage*³³; *Battle for Aleppo: Photo of shocked and bloodied Syrian five-year-old sparks outrage*³⁴; *Aleppo medics tell of despair*³⁵; *Syria bombing: Aleppo resident says 25–30 dying daily*³⁶; *Syria conflict: Huge "tunnel bomb" rocks Aleppo*.³⁷

According to Pope Francis (among others), "Cruelty has not finished in Auschwitz." It cannot be more true, as one may realise observing the chain of war crimes, for instance, those with children as their main victims. If someone decided to tell the story of wickedness, he/she could start with the picture of Syrian children in war-torn Syria (such as those of Alan Kurdi's death or Omran Daqneesh's injury), composed of the following scenes: *How do Syrian children explain the war?*³⁸; *Syria conflict: The children paying the price of war*³⁹; *The children*

¹⁷ <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-36934821>

¹⁸ <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-36914755>

¹⁹ <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-36905131>

²⁰ <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-36481619>

²¹ <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-36471918>

²² <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-36908756>

²³ <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-36918149>

²⁴ <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-35921164>

²⁵ <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-36933602>

²⁶ <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-36982239>

²⁷ <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-37038677>

²⁸ <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-37113748>

²⁹ <http://www.bbc.com/news/37051615>

³⁰ <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-37051861>

³¹ <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-37113748>

³² <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-37102518>

³³ <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-37116349>

³⁴ <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-37116349>

³⁵ <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-37047690>

³⁶ <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-36953138>

³⁷ <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-36961912>

³⁸ <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-35802955>

³⁹ <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-35770174>

*who just want to go home*⁴⁰; Syria's "lost generation" of children⁴¹; *White Helmets, Omran and fading hope in Syria*⁴²; *Syria war: Aleppo's children and families suffer conflict's horror*.⁴³

Every day, step by step, I follow the Syrian front line documentaries. I bear in mind the faces of hundreds of men, women, and children, of those forced to live in unbearable conditions and of those forced to escape from their homeland which they did not want to leave because it is seen as betrayal. I get back once again to the most spectacular (in audience's aesthetical terms) iconic photo of Alan Kurdi's death: "Stories of 2015: how Alan Kurdi's death changed the world."⁴⁴ Did it?

Why Are We Obligated to Help Them?

"We will always remember..."

Each of us could suffer the loss of his/her homeland. No matter how unimaginable it appears. The 20th century appears as an epoch of refugeism. It has become the experience of millions of people all over the world. World wars made both winners and losers find themselves in unexpected places and circumstances. The Polish are not an exception to the rule here. Quite on the contrary, nobody knows if once, there comes a day he/she will have to leave his/her (extra)ordinary life and start a new one from the scratch. If he/she is lucky enough to have a chance to start again. That is why I am still more and more embarrassed observing the unimaginative political debate on the migration crisis AD 2016 in Poland. The simplest truth – it could have been any of us – seems not to reach the ears, or rather, the consciousness of individual Poles composing the overwhelming part of the Polish society. Moreover, one can hardly find any other nation in the world more obliged to help than us. Why?

[...] We the Polish refugees will always remember the hospitality and the care which has been given to us by the nation and the government of India. We hope that for us too the day will come when our fatherland will also be free. [emphasis – W.T.-K.] (*Ośrodek Karta*)

⁴⁰ <http://www.bbc.com/news/magazine-35783692>

⁴¹ <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-34974400>

⁴² <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-37171385>

⁴³ <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-37379928>

⁴⁴ <https://www.theguardian.com/world/2015/dec/31/alan-kurdi-death-canada-refugee-policy-syria-boy-beach-turkey-photo>

It is not only the case of India one should consider. It concerns thousands of places where Polish refugees met hospitable people who had enough empathy to accept them in their miserable conditions. They were given help when they needed it, also in the Middle East (including Syria and Iraq). For centuries, under the pressure of political, social, cultural, or economic circumstances, difficult, often dramatic and sometimes risky decisions have made millions of Poles wander from one country to another to find a better, or just safe, place for living. The changeable winds of history have driven us to almost every corner of the world. Below, only some examples from thousands of possible sources are included to prove the scale of the phenomenon: Afghanistan (Pietrzak 2012), Albania (Rejmer 2015), Argentina (Gombrowicz 2005; Gombrowicz 2013; Guillermo-Sajdak 2015; Mazurek 2006; Suchanow 2011), Australia (Pleskot 2014, 2014a), Azerbaijan (Chodubski 2004, 2015), Belarus (Żołądowski 2003), Belgium (Goddeeris 2005; Chomałowska 2013), Brazil (Kula 2012; Malczewski 2008; Mazurek 2006, 2009, 2013; Orzeł-Dereń 2013), Canada (Baniewski 2012; Buchholtz 2009; Gołmbiowska 2011; Janowska 1971; Kaczmarzyk-Byszewska 2012; Krywult-Albańska 2015; Kujawa 2006; Meissner 2015), China (Błońska and Chimiak 2014; Drabczyk 2005; Kajdański 2014), Cyprus (Pietrzak 2012), Denmark (Olszewski 1993), Egypt (Chudzio 2014; Pietrzak 2012), France (Breczko 2010; Chruślińska 1994; Giedroyć and Bobkowski 1997; Giedroyć and Lipski 2016; Giedroyć and Miłosz 2012; Giedroyć and Parnicki 2014; Heruday-Kiełczewska 2012, 2016; Kwiecień 2013; Łukasiewicz 2010), Germany (Baniewski 2012; Danielewicz 2013; Hreczuk 2016; Klimaszewski 2007; Korczyńska 2003; Parys 2015; Praszalowicz 2010; Wójcińska 2015), Great Britain (Bauman 2011; Biskup 2014; Chudzio and Hejczyk 2014; Chudzio and Hejczyk, Szopa 2015; Gałęzowski 2009; Habielski 2015; Kondracki 2007, 2009; Krotofil 2013; Kulczycki 2016; Lehr 2015; Leonowicz-Bukała 2015; Łukasiewicz 2010; Sturis 2015; Tarka 2005; Toborek 2009; Wąsowicz 2015; Winnicka 2014), Guatemala (Bobkowski 2013, 2013a), Hungary (Antall 2009; Lagzi 1980; Łubczyk and Łubczyk 2009, 2012), Iceland (Raczyński 2015), India (Bhattacharjee 2014; Chudzio, Hejczyk, and Szopa 2015; Halik Kochanski 2013; Pluta 2015; Wróbel 2003), Iran (Pietrzak 2012; Wasilewski 2015; Waydenfeld 2013; Wróbel 2003), Iraq (Hoffman-Jędruch 2012; Pietrzak 2012), Ireland (Burca 2016; Kucharski 2013; Waydenfeld 2013), Israel (Aszkenez-Engelhard 2004), Italy (Cisek 2015; Golemo 2010; Golemo and Kaczorowski, Stefanowicz 2014; Waydenfeld 2013), Kenya (Wasilewski 2015), Kuwait (Kryda 2015), Lebanon (Cieńska-Fedorowicz 2012; Pietrzak 2012), Lithuania (Surgailis 2013; Żołądowski 2003), Mexico (Adamczyk 2015; Błoński and Mrozek 2004; Chudzio, Hejczyk and Szopa 2015; Mrozek 2010, 2011, 2012, 2013; Wróbel 2003), the Netherlands (Chomałowska 2013), New Zealand (Wróbel 2003), Norway (Bratbak 2008; Olszewski 2011; Urbanik and Knyt 2016; Wiśniewska 2014, 2016), Palestine (Pietrzak 2012), Peru (Domosławski 2016a; Mazurek 2013), Portugal (Ciechanowski 2015; Danilewicz-Zielińska 2005), Romania (Chelstowski,

Kirszak 2010), Spain (Barlińska and Raczkiewicz 2008; Bogdan 2011), Russia (Żęgota 2014), Samoa (Łenyk-Barszcz and Barszcz 2016), Sweden (Jaworski 2009; Kłoczynski 2012; Kubitsky 2012; Zaremba Bielawski 2013), Switzerland (Stempowski 1991; Stempowski 2015), Syria (Chełstowski and Kirszak 2010; Pietrzak 2012; Wancerz-Gluza 2009), Tanzania (Hejczyk 2013), Turkey (Łątka 2001; Pietrzak 2012), Uganda (Wasilewski 2015), USA (Andrzejewski and Miłosz 2011; Balcerzyk and Dudek 2011; Borys 2011; Dudek 2016; Łukasiewicz 2010, 2010a; Maliński 2013; Rittenhouse 2013; Sławińska 2015; Wróbel 2012)... Of course, the list can be enriched but never complete. Human lives are too complex to make such a completion possible. Contemporary history enriches it with new names, new life stories. Sometimes so unexpected and shameful ones as that of Janusz Waluś – a *Polish migrant-terrorist...* (Wójcik R. 2016).

In the context of the migration crisis, special attention should be paid to the localities such as the Middle East and Northern, Southern, and Eastern Africa (Chełstowski and Kirszak 2010; Chudzio, Hejczyk and Szopa 2015; Cieńska-Fedorowicz 2012; Gasztołd-Señ 2011; Halik Kochanski 2013; Hoffman-Jędruch 2012; Pietrzak 2012; Wasilewski 2015; Wróbel 2003). *We were also there looking for and finding shelter* (even if only a temporary one) – *in Iraq, Palestine, and Syria* (Chełstowski and Kirszak 2010; Hoffman-Jędruch 2012; Pietrzak 2012). “They accepted us as we were. They didn’t ask about our mothers and fathers. They didn’t ask what we believed in and where we were from. They saw we needed help and they offered it to us [...]” (Staniul 2015). Just like that. I have only included some – among the thousands of possible ones – examples confirming the claim that *we are the nation of permanent refugees* and as such we are more obliged than others to help those who need it. We are obliged to help bearing in mind that we were also there – among the Iraqi invaders.

The Polish refugees were given help not only when they were leaving their country. In the 80s as much as 30 million parcels (at least 8 million of them from Germany) were brought – in extreme conditions – to Poland. Barbara Cöllen who spent a few years of her life on researching the subject, remembers that then, the first quite numerous and private Polish-German meetings after World War II took place. Neither Germans nor Poles knew what to expect from each other. They were just afraid. Those parcels helped Poles and Germans to reconcile (Szabłowski 2015: 189–190).

Quite an instructive experience (for those who are willing to acquire new and unexpected knowledge) could be a visit to the Migration Museum in Gdynia (<http://www.polska1.pl/>; Muraszko 2016). Such a visit could bring a chance of broadening one’s intellectual perspective.

However, perhaps one should add that the picture above should not be looked upon as a perfectly homogeneous one. It could be differentiated by two things: (a) the Polish have not always been deaf and blind (even bearing in mind political reasons) – Greek refugees were hosted in Poland after 1948 (Kurpiel

2015, 2016; Sturis 2013, 2015a), Korean children were brought up in Polish secret centres established in 1953 (Krysowata 2013); (b) still 4 per cent of Polish people welcome refugees in their country.⁴⁵

*“We the Polish refugees will always remember the hospitality and the care...”*⁴⁶

The day has come when we have eagerly forgotten the oath sworn on 15th August 1947 by the Polish refugees at the Valivade refugee camp of the Kolhapur State, where they came to celebrate the establishment of independent India. In this context a question to the anti-migrant population arises: What has happened to your “national honour” – the virtue that the right-wing voters demonstrating their attachment to tradition and ancestors – are so proud of?

Blood on our Hands

It all started in 2003 in Iraq. We were also there, that is, we cannot escape responsibility for the chaos and violence (Głuchowski and Górka 2015; Harling 2016; Korzeniewski 2004; Wójcik Ł. 2016). Or, to be more precise, it all started in 1789 in Egypt (Said 1991). The Polish were also among the invaders trying to pursue their national interests, fighting people who unnecessarily desired their “civilizing mission” (e.g., with “fire and sword” on San Domingo). Or, in a wider perspective, it all started centuries ago in 1492 when the colonisers started to build up their own political system on the foundation of the biggest genocide in the world history (Domośławski 2016b; Zinn 2016). After all, colonialism has not ended yet (Lindqvist 2005). The chronicle of shame does not know the end. One will always be able to find the hurt and humiliated, excluded from the majority in power. Again and again, another “heart of darkness” arises here and there (Sabela 2015). “We are here [in Europe] because you were there,” one of the nameless refugees said.

We have also dreamt our dream of powerfulness. “There have always been (then and now) Poles longing for the imperial Poland. They do not understand that the real sense of their megalomania comes down to the watchword: ‘Kill your neighbour!’” (Borejsza 2016: 7). We were not powerful enough to conquer the nations of the Middle or Far East, Africa or Americas (like the British, French, Spanish, Belgian, Dutch, German, or Portuguese did) as we had eagerly given our own freedom to the three emperors “on a plate.” An attempt at realising our imperial desires was, however, undertaken in Cameroon (Janikowski 2015). Moreover, we did not need the colonies in fact, because we already had some – internal ones. About 10 per cent of the population did have their own slaves at their disposal within the borders of the People’s Republic – the domestic ones

⁴⁵ <http://forsal.pl/artykuly/962928,sondaz-cbos-66-proc-polakow-jest-przeciwnych-przyjmowaniu-uchodzcow.html>

⁴⁶ http://www.foto.karta.org.pl/naszezbiory/kolekcje/ok_0915_institut_polski_i_muzeum_sikorskiego,74071,zdjecie.html

and those coming from Ukraine and Lithuania (it is a big, repugnant problem for another discussion). For centuries the most powerful – in cultural, political, and economic terms – class of the Polish nation eagerly colonised all those who were powerless: the native peasants and the non-native minorities. Polish colonialism gave birth to the victims' hate, which has accompanied us for ages (see the Ukrainian example [Smoleński 2011; Szablowski 2016; Wlekły, Szyngiera 2015]). As usual, classics know better, also in the context described above. It could be quite instructive now to go back to *The Silver Dream of Salomea* (Słowacki 1988). Olga Tokarczuk said: "We thought up the history of Poland as a tolerant, open country, not tarnished with evil towards its minorities. Meanwhile, we have done terrible things as colonisers, national majority excluding minorities, as the owners of slaves or murderers of Jews" (Rachid Chebab 2016: 16; see, e.g., Bikont [2015], Ignatiew [2015], Snyder [2015, 2016], Stola [2016]). If we do not stand up to our own history, we will build up identity based on lies. One day or another such a colossus with its clay legs will inevitably collapse under the pressure of its dispelled illusions.

To all those who spread such common "truths" in public discourse as: "We were not there. We were not the colonisers. We were always the victims. We are innocent," I would recommend the literature on the subject of Polish colonisation.⁴⁷ Of course, every nation has its own nightmares. The thing is what it does with them.

The analyses of specialists in the field leave no doubts: it is enough to read twelve volumes of the Chilcot Report.⁴⁸ The invasion of Iraq cannot be justified on any political, legal, or ethical grounds. Neither George W. Bush nor Tony Blair read Foucault. If they did, they would know: "The Islam question should be solved with at least the scratches of intelligence" (Foucault, in Eribon 2005: 356). The problem of terror was not solved either. Neither George W. Bush nor Tony Blair read Derrida. If they did, they would know: "the problem of terror is always the internal one" (Derrida, in Borradori 2008: 223). To all those interested in Iraqi and Syrian crises, their roots and subsequent stages, I deeply recommend the BBC documentaries, for example, *Life and death in Syria*⁴⁹; *Syria's refugee exodus*⁵⁰; *Islamic State group: The full story*⁵¹; *Islamic State crisis explained in seven charts*⁵²; *Syria's horrifying statistics*.⁵³

Since 2003 one cannot avoid the unbearable images from Iraq. Since 2011 one cannot avoid the unbearable images from Syria. The innocent men, women,

⁴⁷ Cf. for example, Arpad Kowalski (2010, 2014), Cegielski and Długosz (2015), Grzebałkowska (2015), Kaćki (2015), Kirwiel (2011), Leder (2014), Maj, Kirwiel, Podgajna and Gryz (2014), Odziemkowski (2016), Reid (2016), Sowa (2011), Szejnert (2015), Śleszyński and Włodarczyk (2014).

⁴⁸ <http://www.iraqinquiry.org.uk/the-report/>

⁴⁹ <http://www.bbc.co.uk/news/resources/idt-841ebc3a-1be9-493b-8800-2c04890e8fc9>

⁵⁰ <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-24900116>

⁵¹ <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-35695648>

⁵² <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-27838034>

⁵³ <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-35489756>

and children dying before the eyes of those who were lucky enough to be born in safer places. Which words can be used under such circumstances? It seems there are only documentary, reportage, or poetry which are powerful enough to assume the burden of trying to express the unspeakable.⁵⁴

We have actively participated in the political initiative which resulted in the biggest humanitarian crisis after World War II. We share joint responsibility for it. We have given hell to others. We are responsible, like other invaders, for all the displaced Iraqis and Syrians. We are responsible for the victims of the Syrian war. Nobody can deny it. Facts are against us.

“No Human is Illegal”⁵⁵

Universal Declaration of Human Rights (1948)

Article 1

All human beings are born free and equal in dignity and rights. They are endowed with reason and conscience and should act towards one another in a spirit of brotherhood.

Article 2

Everyone is entitled to all the rights and freedoms set forth in this Declaration, without distinction of any kind, such as race, colour, sex, language, religion, political or other opinion, national or social origin, property, birth or other status. Furthermore, no distinction shall be made on the basis of the political, jurisdictional or international status of the country or territory to which a person belongs, whether it be independent, trust, non-self-governing or under any other limitation of sovereignty.

Article 3

Everyone has the right to life, liberty and security of person.

Article 13

1. Everyone has the right to freedom of movement and residence within the borders of each State.
2. Everyone has the right to leave any country, including his own, and to return to his country.

⁵⁴ To touch upon war and its consequences – such a task (realised on a more analytical or a more emotional basis) was undertaken, among others, by the following authors: Alboth (2016), Baker (2016), Balcerowicz (2016), Bauer (2016), Boni and Tochman (2014), Cieślak (2016), Dąchówna (2016), Damsgård (2016), Domosławski (2016), Goźliński and Wójcik (2015), Hanne and Flichy de La Neuville (2015), Grzenia and Moskwa (2016), Jendroszczyk (2016), Jędrzyk (2015), Kepel (2014), Klenk (2013), Krzysiek (2016), Liberti (2013), Lipczak (2016), Łukasiewicz P. (2016), Mikołajewski (2015, 2016, 2016a), Montesquiou (2013), Nimer (2016, 2016a), Pichon (2015), Salsal (2016, 2016a), Shadid (2014, 2014a), Smoleński (2012), Stanisławska (2015), Stefanicki (2016, 2016a, 2016b, 2016c, 2016d, 2016e), Sturis (2016), Yazbek (2016), Yazbek and Stanisławska (2016), Zieliński (2016).

⁵⁵ S. Benhabib, after: Immigrant Workers' Freedom Ride 2003, 4th October 2003, Queens, New York (Benhabib 2015: 9).

Article 14

1. Everyone has the right to seek and to enjoy in other countries asylum from persecution.
2. This right may not be invoked in the case of prosecutions genuinely arising from non-political crimes or from acts contrary to the purposes and principles of the United Nations.

Convention relating to the Status of Refugees

Adopted on 28 July 1951 by the United Nations Conference of Plenipotentiaries on the Status of Refugees and Stateless Persons convened under General Assembly resolution 429 (V) of 14 December 1950, entry into force: 22 April 1954, in accordance with article 43.

Chapter I

GENERAL PROVISIONS

Article 1 – Definition of the term “refugee”

A. For the purposes of the present Convention, the term “refugee” shall apply to any person who:

(1) Has been considered a refugee under the Arrangements of 12 May 1926 and 30 June 1928 or under the Conventions of 28 October 1933 and 10 February 1938, the Protocol of 14 September 1939 or the Constitution of the International Refugee Organization;

Decisions of non-eligibility taken by the International Refugee Organization during the period of its activities shall not prevent the status of refugee being accorded to persons who fulfil the conditions of paragraph 2 of this section;

(2) As a result of events occurring before 1 January 1951 and owing to well-founded fear of being persecuted for reasons of race, religion, nationality, membership of a particular social group or political opinion, is outside the country of his nationality and is unable or, owing to such fear, unwilling to avail himself of the protection of that country; or who, not having a nationality and being outside the country of his former habitual residence as a result of such events, is unable or, owing to such fear, is unwilling to return to it.

“Mathematics, Poetry, and Flowers”

The history of Arab civilisation originated in 5000 BC. It is as old as it is complex (thus, even here, there is no escape from complexity). While Poland was still wilderness, with people competing for land with bisons and wolves, the inhabitants of today’s Iraq and Syria created highly developed cultures (Rosiak 2015: 13). There is a huge literature on the Arab input into the world culture: art, literature, science, social theory, and the history of idea. Identifying the successors of one of the world most sophisticated ancient civilisations as the “barbarians” reveals the barbarousness of a speaker. Three thousand years later, Europe could offer – as its input to the world heritage – nothing more than the minerals

(see, e.g., Roberts 1999: 65). Nothing in the European development could have been compared to the Middle Eastern, Indian, or Chinese achievements. We have been deeply indebted to these cultures, but due to unknown reasons this truth does not reach our consciousness and the public discourse. We do our best not to learn the lesson of humility recommended by such post-colonial theorists and writers as, for example: Seyla Benhabib, Homi Bhabha, Wojciech Burszta, Gayatri Chakravorty Spivak, Michael Crummey, Kamel Daoud, Claude Lévi-Strauss, Alain Mabankou, Gananath Obeyesekere, Edward Said, Binyavanga Wainaina. Also, Jacques Derrida and Michel Foucault could contribute a lot to this context.⁵⁶

If anyone still has doubts, we – the Poles – are also indebted to Iraqis and Syrians not only because of being part of the European civilisation but also owing to minor gifts assimilated from the Arab to our culture, such as for example, the following (sometimes quite surprising) borrowings: *admiral, alchemia, algebra, alkowa, awaria, barbakan, cukier, cyfra, czek, filizanka, gitara, hazard, imbryk, kajdany, kaliber, karabela, karat, lakier, lazur, lilia, lutnia, magazyn, materac, nadir, papuga, syrop, szachy, szyfr, taryfa, zenit* (Dziekan 2016: 213). Nicholas Copernicus formulated his theory making use of the Arab input to astronomy (Dziekan 2016: 207). Is this a widely known fact today?

Altogether, the crucial question is: What can we learn from Iraqis and Syrians? What can we learn from them about ourselves? One of the answers could be hidden in the *Library under Bombs*, revealed by Anas Ahmad, Abdulbaset, and Omar: “We saw that it was vital to create a new library so that we could continue our education. We put it in the basement to help stop it being destroyed by shells and bombs like so many other buildings here,” says Anas Ahmad, a former civil engineering student, one of the founders of the library. “In a sense the library gave me back my life... just like the body needs food, the soul needs books,” claims Abdulbaset, a library user, whereas Omar, also a user of the library, adds: “Books motivate us to keep on going – we read how in the past everyone turned their backs on a particular nation, yet they still made it” (*Syria’s Secret Library*).⁵⁷ Bearing in mind the standpoints presented above, the critical analysis by Tomasz Makowski – *We are not ashamed any more that we do not read books* – seems highly instructive.⁵⁸

⁵⁶ Due to insufficient place and competence, it cannot be my intention here to try to draw an outline of the Arab heritage, even in its most general contours. Nevertheless, one can find prominent researchers who did their best to grasp the subject in its complexity. Among them: Bielawski (2012), Blair and Bloom (2012), Corbin (2009), Danecki (2007, 2015), Dziekan (1997, 2000, 2007, 2011, 2015, 2016), Górak-Sosnowska and Cegielski (2016), Grabar, Ettinghausen, and Jenkins-Madina (2007), Hamit Bozarslan (2016), Jamsheer (2007, 2009), Janabi (2015), Kass (2012, 2015), Kłodkowski (2015), Lipiński (2013), Machut-Mendecka (2005, 2006, 2012), Sansal (2016), Skarżyńska-Bocheńska (2009), Tahar Ben Jelloun (2015), Yasmina Khadra (2016), Żebrowski (2011).

⁵⁷ <http://www.bbc.com/news/magazine-36893303>.

⁵⁸ See Makowski 2016; Michalak, Koryś, Kopec and Chymkowski 2016.

"[...] in that far – in cultural terms – but geographically close world, not everything is weird and not understandable. [...] A man is a man everywhere. And although he is always shaped by culture, some of his problems are of a universal kind. Except for everything that makes us apart, there are things which make us close" (Dziekan 2015: 9). What can we learn from them about ourselves? As for now, the reflection of a sociological impressionist says: Most of us have learnt nothing from them.

Jesus Was also a Refugee

Ideas have consequences. Religion also has consequences. Or rather, religion should have them. Yet, the actual state of affairs sometimes does not have much to do with the normative one. Over 90 per cent of the representatives of the Polish society declare themselves as the Roman-Catholics. One of the Ten Commandments seems to dispel the illusions as to the relevance of these declarations, namely, the one saying that: it is a moral obligation to love one's neighbour. The message from Pope Francis is clear enough. It does not allow of an interpretative chaos. The refugee question should be, first of all, the question of ethics more than anything else. It should be formulated on purely ethical grounds – fundamental values of humanity, dignity, and responsibility (What lesson have we learnt from silence in Auschwitz [during Pope Francis' pilgrimage to Poland]?). The Polish answer to the refugee question is: "the microbes" (as it was defined by Jarosław Kaczyński in his parliamentary speech on 12 October 2016). Yet, there are not only the right-wing politicians but also the "civilians" declaring – whenever and wherever possible – their commitment to Catholicism. It must be a special version of it, having nothing in common with the sense of mercy that the Catholic doctrine is based on. In the inevitable conflict – politics versus ethics – known for ages and always the same, the latter is forced to fade into oblivion. It also must be another kind of hospitality that we are so proud of. Our hospitality is extremely selective. We do not accept even the members of our own "tribe," if we have to share our own resources with them, for instance, Poles from Kazakhstan.

Nevertheless, this is not only the answer of the politically motivated power which neglects our human responsibility. There are also as many as 66 per cent of Poles declaring, in fact, their approval of such an attitude: they do not want any refugees in Poland, as the research already mentioned earlier shows. What about those 66 per cent? Fear does not explain everything. In fact, it does not explain much. "[...] Having too little courage not to be Catholics in public, we often have too little courage to be them in private" (Bobkowski 2008: 228).

In his dramatic essay: "Our Graves are Waiting for you Open," Jarosław Mikołajewski expresses his hope (which I do not share with him) that: "[m]aybe we need the dead to see the living. And to understand what Pope Francis bears

in mind while talking about Christ again and again” (Mikołajewski 2016: 38). It seems that the 66 per cent of Polish “nation” understand nothing. Nina was right: “You are only the Poles” (Borowski 1991: 285). For all those years, certain social phenomena have been shaping in Poland, which need multi-aspect and long-term analyses by historians, anthropologists, political and social philosophers, sociologists, political and social psychologists, and the psychiatrists who prove the dialogue is becoming more and more difficult, if possible at all (Barbaro 2016, 2016a).

Instead of human solidarity – there is hatred, as in the 30s. Instead of a Jew then – there is a refugee now. “The nation – as Lady Macbeth – the more it washes its hands, the more dirty they are” (Ostolski 2016). Maybe that hate – then and now – should be looked upon as one of the constitutive elements of the construct called the “Polish national identity”?

The Question on Humanity. Where Are We Now?

The migration crisis confronts us with identity questions: Where does our national amnesia come from? What has happened to our “solidarity”? What does this word mean under the circumstances of the refugee crisis? Does it connote anything except for its purely narrow, tribal dimension? What sense of it have we been able to preserve since 1980? What is the relation between universalism and particularism in the Polish circumstances? All those inability to share compassion, widely observed in political debates, all the afflictions (fundamentalism, fanaticism, nationalism, racism, xenophobia) are possibly permeating the social lives of Poles inside out... One can easily find a big number of records in social media expressing the “typical” Polish attitudes to refugees. They all illustrate that: we should not be afraid of them. They should be afraid of us (Kornak and Tatar 2014; Nowak 2015; Nowicki 2016). If there came a day when we needed help again, what should we expect then?

Up till now, the Polish social and political answer to the migration crisis has generally evoked indifference or hatred. The problem is more complex than some would desire it to be. It does not only refer to others’ poor conditions of life and death. It also defines us as the members of ethnic, religious, and human community. The migration crisis confronts us with the fundamental identity questions. This is a characteristic of all the crises, but the stake in this game is particularly high, not only for them, but also for us. *The Other is my mirror*. It is possible that we will see there a face we have not expected to belong to us. And it will not be a nice surprise.

In the context of the migration crisis we cannot avoid the necessity of posing the fundamental questions. We should be grateful to the Other for giving us the bitter possibility to ask ourselves questions as old as the philosophy itself: Who are we? Who am I? Since the time of Aristotle, we know that a man is a social

animal. Deprived of the social context, he/she is left only with the biological organism. What makes us a society deprived of reflection? Was Cyprian Kamil Norwid right? Was Friedrich Nietzsche right forcing us to (re)define our most primary values at their most primary bases?

The questions are old. What about the answers? The end of culture means the end of Europe (Gielen 2016). Culture can be born and survive owing to its multiplicity. Homogeneity makes its development impossible. It destroys both (universal) culture and (European) identity. The latter cannot survive without the former. Openness and diversity enrich us, but they also create difficulties which can be faced, or even overcome, in the never-ending process of critical self-consciousness. Our Polish world is just a tiny continuum in the spectrum of all the worlds possible. Not the best fragment of it and not the worst one, just one of many. Perhaps there is one thing that differs us from other European nations. As a nation of permanent refugees, we are especially obliged to help those who need help. It regards our common humanity: ours and theirs. This is a moral obligation in its strongest sense.

“Suffering often reveals just what is hidden in us” (Ochojska and Bonowicz 2000: 76). Our attitude to the suffering of the Other shows who we are. We are human beings. And so are they. Nothing more, nothing less. We all belong to the universal human community annihilating the borders of particularities, any particularity, also the tribal, that is, the national one. Artists try to remind us about those simplest truths. They undertake initiatives reviving faith in the humankind, but they are all far from enough, taking into account the ocean of pain and sorrow around.⁵⁹

We should protect our humanity at all costs. Humanity means dignity. When we allow someone to deprive us of it, when we just throw it behind as useless luggage, what will we be left with? There will be nothing that really matters left, that is, nothing that makes us human beings. “Ethics as such is a universal matter and as a universal one it applies to everyone” (Kierkegaard 1995: 66).

References

- Adamczyk, W. 2015. *Kwiaty polskie na wygnaniu*. Poznań: Rebis.
- Alboth, A. 2016. W jednej bańce z uchodźcami. *Kontakt. Magazyn Niezziemiony* 31. 118–122.
- Amnesty International. 1997. *Uchodźcy mówią*. Podkowa Leśna: Stowarzyszenie Amnesty International w Polsce. Zespół do spraw Uchodźców oraz Koło Podkowy.
- Andrzejewski, J. and C. Miłosz. 2011. *Listy 1944–1981* (Biblioteka Więzi). Warszawa: Towarzystwo „Więź”.

⁵⁹ See, for example, *Hope for a New Life, Symphony for Syria; Fuoco ammare; Queens of Syria; 4 minutes face-to-face with a refugee; In the Same City, Under the Same Sky*.

- Antall, J. 2009. *Schronienie uchodźców*. Warszawa: Fronda.
- Arpad Kowalski, M. 2010. *Dyskurs kolonialny w drugiej Rzeczypospolitej*. Warszawa: Wydawnictwo DiG.
- Arpad Kowalski, M. 2014. *Kolonie Rzeczypospolitej. Zamorskie zdobycze Polaków – idea i rzeczywistość*. Warszawa: Bellona.
- Artymowicz, P. 2016. Wiemy niemal wszystko. *Polityka* 15(3054). 14–16.
- Aszkenazy-Engelhard, H. 2004. *Warszawa – Paryż – Tel Awiw*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Baczyński, J. 2016. Zamach marcowy. *Polityka* 12(3051). 12–14.
- Baker, A. 2016. Between the Devil and the Deep Blue Sea. *Time* Sept. 12/Sept.19. 34–45.
- Balcerowicz, P. 2016. Syryjska wojna domowa. Damasceńska Wielka Gra. In S. Yazbek, *Przeprawa. Moja podróż do pękniętego serca Syrii*. U. Gardner (trans.). VII–XLVI. Kraków: Wydawnictwo Karakter.
- Balcerzyk, D. and J. Dudek. 2011. *Bo mnie tylko wolność interesuje... Wywiad-rzeka z Marianem Gołębiewskim (Nowy Jork, listopad 1988 – czerwiec 1989)*. Lublin: Instytut Pamięci Narodowej.
- Baniewski, K. 2012. *Z Polski do Polski. Życiorys emigranta*. Warszawska Firma Wydawnicza.
- Barlińska, I. and M. Raczkiewicz CSsR. 2008. *Poza Ojczyznę niosą Ojczyznę. Przeszłość i teraźniejszość Polonii hiszpańskiej*. Kraków: Homo Dei.
- Bartana, Y., M. Błęadowska, K. Dunin, M. Gdula, M. Kropiwnicki, J. Kutyla, J. Majmurek, S. Sierakowski, M. Sutowski and A. Żmijewski (eds.). 2016. *Krytyka Polityczna 43: Uchodźcy*.
- Bartoś, T. 2016. Jak zbudować sprawiedliwe społeczeństwo. <http://audycje.tokfm.pl/audycja/Godzina-Filozofow/178>
- Bauer, W. 2016. *Przez morze. Z Syryjczykami do Europy* (Reportaż). Wołowiec: Czarne.
- Bauman, J. 2011. *Nigdzie na ziemi. Powroty. Opowiadania*. Łódź: OFFicyna Publishing Ltd.
- Bauman, Z. 2016. *Obcy u naszych drzwi*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA.
- Ben Jelloun, T. 2015. *Co to jest islam? Książka dla dzieci i dorosłych*. D. Zańko and H. Sobieraj (trans.). Kraków: Wydawnictwo Karakter.
- Bendyk, E. 2016. Plemię chce na wojnę. *Polityka* 12(3051). 26–28.
- Benhabib, S. 2016. Nikt nie chce być uchodźcą. *Krytyka Polityczna* 43. 132–137.
- Bhattacharjee, A. 2014. *Druga ojczyzna. Polskie dzieci tułacze w Indiach*. Wydawnictwo Poznańskie.
- Białoszewski, M. 1970. *Pamiętnik z powstania warszawskiego*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Bielawski, J. 2012. *Klasyczna literatura arabska*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Bikont, A. 2015. *My z Jedwabnego* (Reportaż). Wołowiec: Czarne.
- Biskup, M. 2014. *Śladami zapomnianych bohaterów*, vol. 3. Czerwonak: Vesper [In Rock].
- Blair, S.S. and J.M. Bloom. 2012. *Sztuka i architektura islamu 1250–1800*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Błońska, M. and A. Chimiak. 2014. *Pistacja w krainie smoków. Chiny inaczej*. Warszawa: Wydawnictwo Bis.

- Błoński, J. and S. Mrozek. 2004. *Listy 1963–1996*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Bobiński, A. and W. Szacki. 2016. Studniówka bez balu. *Polityka* 9(3048). 18–20.
- Bobkowski, A. 2008. *Punkt równowagi*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Bobkowski, A. 2013. *Listy do Aleksandra Bobkowskiego 1940–1961* (Biblioteka Więzi). Warszawa: Towarzystwo „Więź”.
- Bobkowski, A. 2013a. *Notatnik 1947–1960*. Łomianki: Wydawnictwo LTW.
- Bodnar, A. 2016. Kogo Pan dziś broni? *Przegląd* 35(869). 8–11.
- Bogdan, M. 2011. *Radio Madryt 1949–1955*. Łomianki: Wydawnictwo LTW.
- Boni, K. and W. Tochman. 2014. *Kontener*. Warszawa: Agora SA.
- Borejsza, J.W. 2016. Europa dyktatorów i autokratów. *Gazeta Wyborcza, Ale Historia* 19(225). 6–8.
- Borowski, T. 1991. Bitwa pod Grunwaldem. In *Utwory wybrane*. (Biblioteka Narodowa), 253–301. Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich [Wydawnictwo Wrocław].
- Borradori, G. 2008. *Filozofia w czasach terroru. Rozmowy z Jürgenem Habermasem i Jacques'em Derridą* (Reflektor). A. Karalus, M. Kilanowski and B. Orlewski (trans.). Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Bortnowska, H. 2015. Szpaler. In P. Goźliński and J.B. Wójcik (eds.), *NieObcy. 21 opowieści, żeby się nie bać. Polscy pisarze dla uchodźców*, 215–218. Warszawa: Stowarzyszenie Przyjaciół Polskiej Akcji Humanitarnej.
- Bortnowska, H. 2016. Nawracanie Kościoła. *Polityka* 31(3070).18–20.
- Borys, M. 2011. *Polska emigracja do Stanów Zjednoczonych do 1914 roku*. Toruń: Adam Marszałek.
- Bozarslan, H. 2016. *Przepych i przemoc. Dominacja i kontestacja w myśli Ibn Chalduna*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Bratbak, B. 2008. *Losy niezagubione*. Warszawa: Bellona.
- Breczko, J. 2010. *Poglądy historyzoficzne pisarzy z kręgu kultury paryskiej*. Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej.
- Buchholtz, M. (ed.). 2009. *Polska w Kanadzie. Kanada w Polsce*. Toruń: Adam Marszałek.
- Bugaj, R. 2016. Po drugiej stronie bandy. *Polityka* 8(3047). 17–19.
- Bugaj, R. 2016a. Zmienić, nie popsuć. *Polityka* 24(3063). 24–25.
- Burszta, W. 2016. Salonowi już podziękujemy – triumfalny pochód człowieka pospolitego. <http://audycje.tokfm.pl/#TRNavSST>
- Cegielski, M. and M. Długosz. 2015. *Wielki Gracz. Ze Żmudzi na Dach Świata*. Kraków: Wydawnictwo Karakter, Narodowe Centrum Kultury.
- Celiński, A. 2016. Lech za Lecha. *Polityka* 9(3048). 13–15.
- Celiński, A. 2016a. Niekończące się wzmożenie. *Polityka* 39(3078). 9.
- Chełstowski, A. and J. Kirszak. 2010. *Garść wspomnień z życia żołnierza-włóczęgi*. Wrocław: Instytut Pamięci Narodowej.
- Chodubski, A.J. 2004. *Polacy w Azerbejdżanie*. Toruń: Adam Marszałek.
- Chodubski, A.J. 2015. *Azerbejdżan – Polska. Odśłony kontaktów kulturowych*. Toruń: Adam Marszałek.
- Chomątowska, B. 2013. *Prawdziwych przyjaciół poznaje się w Bredzie*. Wołowiec: Czarne.
- Chruślińska, I. 1994. *Była raz Kultura... Rozmowy z Zofią Hertz*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Most.

- Chudzio, H. 2014. *Egipt w idei legionowej Wielkiej Emigracji*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie.
- Chudzio, H. and A. Hejczyk (eds.). 2014. *Pokolenia odchodzą. Relacje źródłowe polskich sybiraków w Wielkiej Brytanii*. Nottingham. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie.
- Chudzio, H., A. Hejczyk and A. Szopa (eds.). 2015. *Pokolenia odchodzą. Relacje źródłowe polskich sybiraków w Wielkiej Brytanii*. Bradford. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie.
- Ciechanowski, J.S. 2015. *Portugalia, dziękujemy!* Warszawa: Rytm.
- Cieńska-Fedorowicz, E. 2012. *Wędrówki niezamierzone*. Łomianki: Wydawnictwo LTW.
- Cieślak, G. 2016. Czy weekendowe ataki w Niemczech można ze sobą łączyć? <http://audycje.tokfm.pl/audycja/Polaczenie/6>
- Convention Relating to the Status of Refugees. <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/StatusOfRefugees.aspx>
- Corbin, H. 2009. *Historia filozofii muzułmańskiej*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Cisek, A.M. 2015. *Wspomnienia z beztroskich lat*. Pelplin: Bernardinum.
- Czapliński, P. 2016. Jaki język rzędzi w przestrzeni publicznej? O klasyzmie, faszyzmie i nowomowie w państwie PiS. <http://audycje.tokfm.pl/audycja/Swiatopodglad/20>
- Cześniak, M. 2016. Suweren jest niespójny. *Gazeta Wyborcza* 107.8714. 8.
- Cześniak, M., A. Kwiatkowska and R. Markowski. 2016. Między nami ignorantami. *Polityka* 18(3057). 24–26.
- Czuchaj, E. and M. Markowska. 2012. *Na obcych ziemiach. Polacy na wychodźstwie w czasie II wojny światowej*. Warszawa: Ośrodek Karta, Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku.
- Dachówna, R. 2016. Oswajanie lęków. *Przegląd* 38(872). 13–15.
- Damsgård, P. 2016. *Zakładnik ISIS*. E. Stępkowska (trans.). Katowice: Sonia Draga.
- Danecki, J. 2007. *Podstawowe wiadomości o islamie*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Danecki, J. 2015. *Arabowie*. Warszawa: PIW.
- Danielewicz, D. 2013. *Berlin. Przewodnik po duszy miasta* (Poruszyć Świat). Warszawa: WAB.
- Danilewicz-Zielińska, M. 2005. *Polonica portugalskie*. Warszawa: Towarzystwo „Więź”.
- Dąbrowska, A. and W. Szacki. 2016. Polska marzeń PiS. *Polityka* 7(3046). 18–20.
- Dąbrowska, A. and W. Szacki. 2016a. Spiski w PiS. *Polityka* 39(3078). 12–14.
- De Barbaro, B. 2016. Dekalog dobrej rozmowy. *Gazeta Wyborcza* 129.8736. 18–19.
- De Barbaro, B. 2016a. Diabeł tkwi w głowie. *Tygodnik Powszechny* 29(3497). 34–35.
- De Burca, P. 2016. Nie musicie się bać Irlandczyków. *Gazeta Wyborcza* 118.8725. 5.
- De Montesquiou, A. 2013. *Umma. Reporter na Bliskim Wschodzie*. J. Giszczak (trans.). (Terra Incognita). Warszawa: WAB.
- Demirski, P. 2016. Tragedia komiczna. *Polityka* 17(3056). 29–31.
- Domosławski, A. 2016. Ludy Południa pukają do bram, grecka wyspa Kos, 2015. In *Wykluczeni*, 317–331. Warszawa: Wielka Litera.
- Domosławski, A. 2016a. Słońca Peru. *Polityka* 17(3056). 58–60.
- Domosławski, A. 2016b. Dzieje na nice wywrócone. *Polityka* 22(3061). 66–69.

- Douglas, R.M. 2013. *Wypędzeni. Powojenne losy Niemców* (Sekrety Historii). Warszawa: Wydawnictwo RM.
- Drabczyk, Ł. 2005. *Moje Chiny... Wspomnienia z dzieciństwa*. Gdańsk: Wydawnictwo Marpress.
- Dudek, A. 2016. Policja historyczna. *Polityka* 21(3060). 19–21.
- Dudek, J. 2016. *Marian Gołębiowski (1911–1996). Żołnierz. Opozycjonista. Imigrant*. Lublin: Instytut Pamięci Narodowej.
- Dziekan, M.M. 2007. *Historia Iraku*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Dziekan, M.M. 2011. *Złote stolice Arabów. Szkice o współczesnej myśli arabskiej*. Warszawa: Czytelnik.
- Dziekan, M.M. 2016. Od Ibrahima do zenitu. Arabowie i kultura polska. *Więź*, vol. 2(664). 206–213.
- Dziekan, M.M. (selection, translation, elaboration). 2015. *28 bajek arabskich*. Warszawa: Blue Bird.
- Dziekan, M.M. (ed.). 1997. *Literatura arabska. Dociekania i prezentacje*, vol. 1. *Orientalizm romantyczny. Arabski romans rycerski*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Dziekan, M.M. (ed.). 2000. *Literatura arabska. Dociekania i prezentacje*, vol. 2. *Prawo i teologia islamu. Współczesna proza arabska*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Eribon, D. 2005. *Michel Foucault. Biografia*. J. Levin (trans.). Warszawa: Wydawnictwo KR.
- Firlit-Fesnak, G., J. Godlewska-Szyrkowa and C. Żołądowski (eds.). 2013. *Migracje i migranci w pismach Ludwika Krzywickiego, Floriana Znanięckiego, Józefa Chałasińskiego. Wybór tekstów*. (Polityka Migracyjna i Socjologia Migracji). Warszawa: ASPRA-JR.
- Friszke, A. 2016. Jak czytać te teczki. *Polityka* 10(3049). 15–17.
- Foucault, M. 1999. *Powiedziane, napisane. Szaleństwo i literatura*. B. Banasiak, T. Komendant, M. Kwietniewska, A. Lewańska, M.P. Markowski and P. Pieniążek (trans.). Warszawa: Fundacja Aletheia.
- Gadacz, T. 2016. Jak przetrwać dobrą zmianę. *Polityka* 13(3052). 12–14.
- Gaita, R. 2013. *Mój ojciec Romulus*. M. Budzińska (trans.). (Reportaż). Wołowiec: Czarne.
- Gałęzowski, M. 2009. *Pułkownik Żegota. Życie i pisma pułkownika dypl. Tadeusza Munnicha*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej.
- Gasztołd-Seń, P. 2011. Niepokoje na pustyni. Reperkusje powstania NSZZ Solidarność wśród polskich pracowników w Afryce Północnej i na Bliskim Wschodzie. In T. Kozłowski and J. Olaszek, *Opozycja i opór społeczny w Polsce po 1956 roku*, vol. 1. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej.
- Giedroyc, J. and A. Bobkowski. 1997. *Listy 1946–1961*. Warszawa: Czytelnik.
- Giedroyc, J. and C. Miłosz. 2012. *Listy 1973–2000*. Warszawa: Czytelnik.
- Giedroyc, J. and T. Parnicki. 2014. *Listy 1946–1968*, vol. 1–2 (Biblioteka Więzi). Warszawa: Towarzystwo „Więź”.
- Giedroyc, J. and J.J. Lipski. 2016. *Listy 1957–1991* (Biblioteka Więzi). Warszawa: Towarzystwo „Więź”.
- Gielen, P. (ed.). 2016. *Koniec Kultury – koniec Europy. O fundamentach polityki*. <https://issuu.com/beczmania/docs/koniec-kultury-koniec-europy-issuu>

- Glock, M., J. Kochanowski, A. Krajewski, B. Kubisz, J. Kuciel-Frydryszak, M. Mazur, W. Morawski, A. Nisiobęcka, P. Osęka, K. Ruchniewicz, M. Semczyszyn, G. Strauchold, P. Szlanta, T. Targański, J. Tebinka, A. Wylegała, M. Zaremba and R. Żytyniec. 2016. *Z Kresów na Kresy. Wielkie przesiedlenie Polaków*. *Polityka*, Seria: *Pomocnik Historyczny*(4).
- Gluza, Z., H. Antos, D. Czapigo, A. Dębska, A. Knyt, M. Krawczyk, K. Przyborska, A. Richter. 2016. *Uchodźcy XX wieku (Odkrywanie Historii)*. *Karta*(86).
- Głowiński, M. 2016. *Zła mowa*. Warszawa: Wielka Litera.
- Głowiński, M. 2016a. Agresywne rymowanki. *Tygodnik Powszechny* 24(3492). 18–21.
- Głowiński, M. 2016b. Język siecze. *Polityka* 38(3077). 24–25.
- Głowiński, M. 2016c. Postęp to piękne złudzenie. *Gazeta Wyborcza. Książki. Magazyn Do Czytania*. 64–67.
- Głuchowski, P. and M. Górka. 2015. *Karbala*. Warszawa: Agora SA.
- Goddeeris, I. 2005. *Polonia belgijska w pierwszych latach po II wojnie światowej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper.
- Golemo, K. 2010. *Obraz Polski i Polaków we Włoszech. Poglądy, oceny, opinie*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Golemo, K., B. Kaczorowski and M. Stefanowicz (eds.). 2014. *Polacy we Włoszech. Historia, współczesność, zmiany*. Kraków: Ośrodek Myśli Politycznej.
- Gołembiewska, B. 2011. *W jednej walizce. Polska arystokracja na emigracji w Kanadzie*. Brzezia Łąka: Wydawnictwo Poligraf.
- Gombrowicz, R. 2005. *Gombrowicz w Argentynie. Świadectwa i dokumenty 1939–1963*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Gombrowicz, W. 2013. *Dziennik 1953–1969*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Goźliński, P. and J.B. Wójcik (eds.). 2015. *NieObcy. 21 opowieści, żeby się nie bać. Polscy pisarze dla uchodźców*. Warszawa: Stowarzyszenie Przyjaciół Polskiej Akcji Humanitarnej.
- Górak-Sosnowska, K. and W. Cegielski. 2016. *Rozmowy o islamie*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Grabar, O., R. Ettinghausen and M. Jenkins-Madina. 2007. *Sztuka i architektura islamu 650–1250*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Gruszczyński, W. 2016. Dwie polszczyzny. *Polityka* 32(3071). 32–34.
- Grzebałkowska, M. 2015. *1945. Wojna i pokój* (Biblioteka Gazety Wyborczej). Warszawa: Agora SA.
- Grzenia, R. and M. Moskwa. 2016. *Sura. Fotografie i miniatury reportażowe z rewolucji i wojny w Syrii*. Warszawa: Wydawnictwo Prześwit.
- Guillermo-Sajdak, M. 2015. *Bilingwizm polsko-hispański w Argentynie. Drogi akulturacji polskich emigrantów w Buenos Aires, Cordobie, Santa Fe oraz Misiones* (Biblioteka Iberyjska). Warszawa: Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego.
- Habielski, R. 2015. *Poczet Prezydentów Rzeczypospolitej Polskiej na Uchodźstwie w latach 1939–1990*. Białystok: Instytut Pamięci Narodowej.
- Hanne, O., and T. Flichy de La Neuville. 2015. *Państwo Islamskie. Geneza nowego kalifatu*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Harling, P. 2016. Irak – kolos na glinianych nogach. *Le Monde diplomatique* 8(126). 11–14.

- Hartman, J. 2016. Prawo ludzkie i nieludzkie. *Polityka* 16(3055). 20–22.
- Haszczyński, J. 2016. Nieczuły jak Polak. *Rzeczpospolita* 74(10407). A6.
- Hausner, J. 2016. Państwo i oni. *Polityka* (47–49).
- Heinrich, B. 2016. *Chrapiący ptak. Rodzinna podróż przez stulecie biologii*. M. Szczubiałka (trans.). (Menażeria). Wołowiec: Czarne.
- Hejczyk, A. 2013. *Sybiracy pod Kilimandżaro. Tengeru. Polskie osiedle we wspomnieniach jego mieszkańców*. Rzeszów: Instytut Pamięci Narodowej.
- Heruday-Kielczewska, M. 2012. *Reakcja Francji na wprowadzenie stanu wojennego w Polsce: grudzień 1981 – styczeń 1982*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej.
- Heruday-Kielczewska, M. 2016. „Solidarność” nad Sekwaną. *Działalność Komitetu Koordynacyjnego NSZZ „Solidarność” w Paryżu 1981–1989*. Gdańsk: Wydawnictwo ECS.
- Hoffman-Jędruch, E.K. 2012. *Ślady na piasku*. Warszawa: Świat Książki.
- Hreczuk, A. 2016. Alternatywa dla Polaków. *Polityka* 38(3077). 50–51.
- Ignatiew, R. 2015. Prokurator Radosław Ignatiew jest gościem Anny Waclawik-Orpik. <http://audycje.tokfm.pl/audycja/Wywiad-Poglebiony/39>
- Jamsheer, H.A. 2007. *Współczesna historia Iraku*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Jamsheer, H.A. 2009. *Historia powstania islamu jako doktryny społeczno-politycznej*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Janabi, H. 2015. *Teatr arabski. Źródła, historia, poszukiwania*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Janicki, M. and W. Władyka. 2016. Rok prawdy. *Polityka* 1/2(3041). 16–19.
- Janicki, M. and W. Władyka. 2016a. Rachunek krzywd. *Polityka* 8(3047). 14–16.
- Janicki, M. and W. Władyka. 2016b. Między buntem a rezygnacją. *Polityka* 10(3049). 12–14.
- Janicki, M. and W. Władyka. 2016c. Teoria i praktyka chaosu. *Polityka* 16(3055). 17–19.
- Janicki, M. and W. Władyka. 2016d. Złomny. *Polityka* 17(3056). 12–14.
- Janicki, M. and W. Władyka. 2016e. Wszystko jest propagandą. *Polityka* 21(3060). 12–14.
- Janicki, M. and W. Władyka. 2016f. Elity marcowe. *Polityka* 22(3061). 12–14.
- Janicki, M. and W. Władyka. 2016g. Idziemy po was! *Polityka* 32(3071). 20–22.
- Janicki, M. and W. Władyka. 2016h. Cham uskrzydłony. *Polityka* 34(3073). 10–12.
- Janicki, M. and W. Władyka. 2016i. Normalny Polak. *Polityka* 39(3078). 20–22.
- Janikowski, L. 2015. *W dżunglach Afryki. Wspomnienia z polskiej wyprawy afrykańskiej w latach 1882–1890*. Wydawnictwo Cztery Strony.
- Janowska, H. 1971. Wychodźstwo polskie w Kanadzie. In B. Ratyńska (ed.), *Pamiętniki emigrantów. Kanada* (1–16). Instytut Gospodarstwa Społecznego. 16–30. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Jasińska-Kania, A. and S. Łodziński. 2009. *Obszary i formy wykluczenia etnicznego w Polsce. Mniejszości narodowe, imigranci, uchodźcy*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Jaworski, P. 2009. *Marzyciele i oportuniści. Stosunki polsko-szwedzkie w latach 1939–1945* (Dokumenty). Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej.
- Jażdżewski, L. 2016. Alkoholik zwiął z odwyku. *Polityka* 35(3074). 24–25.
- Jendroszczyk, P. 2016. Jeszcze nie czas na rozejm. *Rzeczpospolita* 223(10556). A9.
- Jędrzyk, M. 2015. *Inny front*. Warszawa: Wydawnictwo W.A.B.

- Kaczmarzyk-Byszewska, J. 2012. *Gościńcami Kanady na tropach polskiej kultury*. Warszawa: Wydawnictwo DiG.
- Kajdański, E. 2014. *Polacy na Dalekim Wschodzie. Inżynier Kazimierz Grochowski, Czynnigis-chań i złoto barona Ungerna*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Kapllani, G. 2009. *Krótki podręcznik przekraczania granic*. E.T. Szyler (trans.). (Sulina). Wołowiec: Czarne.
- Karłowicz, D. 2016. Jak Polacy rozumieją wolność i demokrację. <http://www.rp.pl/Plus-Minus/308119945-Dariusz-Karlowicz-Jak-Polacy-rozumieja-wolnosc-i-demokracje.html/#ap-1>
- Karwat, M. 2016. Historia w ruinie. *Przegląd* 26(860). 9–12.
- Kass, G. 2012. *Wino, kobiety i śpiew w pałacach arabskich*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Kass, G. 2015. *Bajki arabskie nie tylko dla dorosłych*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Kącki, M. 2015. *Białystok. Biała siła, czarna pamięć*. (Reportaż). Wołowiec: Czarne.
- Kepel, G. 2014. *Arabska Droga Cierniowa. Dziennik 2011–2013*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Kicińska, M. 2016. Standardy naszej społeczności. *Tygodnik Powszechny* 39(3507). 24–25.
- Kierkegaard, S. 1995. *Bojaźń i drżenie*. J. Iwaszkiewicz (trans.). Warszawa: Zysk i S-ka.
- Kirwiel, E. 2011. *Kresy Północno-Wschodnie Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1918–1989*. Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej.
- Klenk, F. 2013. *Kiedyś był tu koniec świata*. (Reportaż). Wołowiec: Czarne.
- Klimaszewski, Z.T. 2007. *Emigracja polska w Niemczech*. Rzeszów: Libra SC.
- Kłodkowski, P. 2015. *Homo mysticus hinduizmu i islamu*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Kłonczyński, A. 2012. *My w Szwecji nie porastamy mchem. Emigranci z Polski w Szwecji w latach 1945–1980*. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Kochanski, H. 2013. *Orzeł niezłomny. Polska i Polacy podczas II wojny światowej*. Poznań: Rebis.
- Kondracki, T. 2007. *Polskie organizacje kombatanckie w Wielkiej Brytanii w latach 1945–1948*. Warszawa: Neriton.
- Kondracki, T. 2009. *Mała Polska nad Tamizą. Dwa stulecia polskiej obecności w Wielkiej Brytanii*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Korczyńska, J. 2003. *Sezonowe wyjazdy zarobkowe Polaków do Niemiec*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Kornak, M. (ed.), A. Tatar (cooperation). 2014. *Katalog wypadków – Brunatna Księga*. http://www.nigdywiecej.org/pdf/pl/pismo/21/36_Katalog-wypadkow.pdf
- Korzeniewski, K. 2004. *Irak*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Krall, H. 1997. *Zdążyć przed Panem Bogiem*. Warszawa: Wydawnictwo a5.
- Krasowski, R. 2016. Epoka szczupaka. *Polityka* 10(3049). 18–20.
- Krasowski, R. 2016a. Jak upadała IV RP. *Polityka* 11(3050). 29–31.
- Krasowski, R. 2016b. Kaczyński: fakt i mit. *Polityka* 13(3052). 30–32.
- Krotofil, J. 2013. *Religia w procesie kształtowania tożsamości wśród polskich migrantów w Wielkiej Brytanii*. Kraków: Nomos.
- Król, M. 2016. A ona rośnie, rośnie, rośnie. *Gazeta Wyborcza* (106.8713). 36.

- Król, M. 2016a. Piski i krzyki. *Gazeta Wyborcza* (118.8725). 37.
- Król, M. 2016b. Lokomotywa zwana cnotą. *Gazeta Wyborcza* (135.8742). 23.
- Król, M. 2016c. Coraz głępsze demony. *Gazeta Wyborcza* (159.8766). 25.
- Kryda, B. 2015. *Światowe życie*. Warszawa: edu-Libri.
- Krysowata, J. (inspired by Patrick Yoka). 2013. *Skrzydło Anioła. Historia tajnego ośrodka dla koreańskich sierot*. Warszawa: Świat Książki.
- Krywult-Albańska, M. 2015. *Imigranci polscy w Kanadzie. Socjologiczna analiza procesów adaptacji*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Krzemiński, A. 2016. Trzymajmy się Konstytucji. *Polityka* 18(3057). 17–19.
- Krzemiński, I. and W. Ogrodnik. 2016. Zapodrziana mała „s”. *Tygodnik Powszechny* 35(3503). 22–24.
- Krzysiek, P. 2016. Dramat obłożonych w Syrii. *Gazeta Wyborcza* (99.8706). 9.
- Kubitsky, J. 2012. *Dziennik skandynawski*. Warszawa: Difin.
- Kucharski, A. 2013. *Historia Irlandii w źródłach 1155–1998*. Brzezia Łąka: Wydawnictwo Poligraf.
- Kujawa, A. 2006. *Polacy w Kanadzie*. Warszawa: ASPRA-JR.
- Kula, M. 2012. *Polono-Brazylijczycy i parę kwestii im bliskich* (Biblioteka Iberyjska). Warszawa: Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego.
- Kulczycki, J. 2016. *Atakować książką*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej.
- Kurczewski, J. 2016. Bohaterowie Dzikiego Wschodu. *Dziennik Gazeta Prawna* 83/84(4230/4231). 7–11.
- Kurpiel, A. 2015. *Cztery nazwiska, dwa imiona. Macedońscy uchodźcy wojenni na Dolnym Śląsku*. Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacje.
- Kurpiel, A. 2016. Koniec lat 40. Tysiące uchodźców z Grecji przyjeżdża do biednej Polski. Dlaczego? <http://audycje.tokfm.pl/audycja/Weekendowy-Poranek-Karolina-Glowacka/131>
- Kuźniar, R. 2016. Polska PiS-u, barak na peryferiach. *Gazeta Wyborcza* (219.8826). 16.
- Kwiecień, M. 2013. *Wśród potępięnczych swarów. Prawne aspekty rozliczeń politycznych wśród uchodźstwa polskiego we Francji i w Wielkiej Brytanii*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Lagzi, I. 1980. *Uchodźcy polscy na Węgrzech w latach drugiej wojny światowej*. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej.
- Leder, A. 2014. *Prześlona rewolucja. Ćwiczenie z logiki historycznej*. (Seria Historyczna). Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
- Lehr, U. 2015. „Ojczyzna przesiedlona”. *Identyfikacja kulturowa polskich emigrantów wojennych w Londynie w perspektywie pokoleniowej. Etnologiczne studium przypadku*. Kraków: Wydawnictwo Universitas.
- Leonowicz-Bukała, I. 2015. *Polskie media w Wielkiej Brytanii na początku XXI wieku*. Warszawa: ASPRA-JR.
- Leszczyński, A. 2016. Dlaczego nie lubimy imigrantów? *Krytyka Polityczna* (43). 138–144.
- Leszczyński, A. 2016a. Triumf i kryzys demokracji. *Gazeta Wyborcza* (221.8828). 7.
- Liberti, S. 2013. *Na południe od Lampedusy. Podróże rozpaczy*. M. Wyrembelski (trans.). (Reportaż). Wołowiec: Czarne.
- Lindqvist, S. 2005. *Podbój: wytepić całe to bydło. Terra nullius*. M. Haykowska and I. Kowadło-Przedmojska (trans.). (Poruszyć Świat). Warszawa: WAB.

- Lipczak, A. 2016. Hotel Europa. *Polityka* 38(3077). 100–105.
- Lipiński, E. 2013. *Studia z dziejów i kultury starożytnego Bliskiego Wschodu*. Kraków: Nomos.
- Łagowski, B. 2016. Leninowska rusofobia i jej dzisiejsze skutki. *Przegląd* 30(864). 16–17.
- Łątka, J.S. 2001. *Odaliski, poturczeńcy i uchodźcy. Z dziejów Polaków w Turcji*. Kraków: Wydawnictwo Universitas.
- Łenyk-Barszcz, J. and P. Barszcz. 2016. Uciec jak najdalej. *Rzeczpospolita* 159(10492) and *Plus Minus* 28(1219). 22–23.
- Łubczyk, K. and G. Łubczyk. 2009. *Pamięć. Polscy uchodźcy na Węgrzech 1939–1946* [Emlékezés. Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1946]. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Rytm.
- Łubczyk, K. and G. Łubczyk. 2012. *Pamięć II. Polscy uchodźcy na Węgrzech 1939–1946* [Emlékezés II. Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1946]. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Rytm.
- Łukasiewicz, P. 2016. ONZ: rekordowa liczba cywilów zginęła w pierwszym półroczu w Afganistanie. <http://audycje.tokfm.pl/audycja/Swiatopodglad/20>
- Łukasiewicz, S. 2010. *Tajny oręż czy ofiary zimnej wojny? Emigracje polityczne z Europy Środkowej i Wschodniej*. (Konferencje IPN). Lublin: Instytut Pamięci Narodowej.
- Łukasiewicz, S. 2010a. *Trzecia Europa. Polska myśl federalistyczna w Stanach Zjednoczonych 1940–1971*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej.
- Łukowski, W. 2016. Zbędni i inni. *Polityka* 29(3068). 31–33.
- Machut-Mendecka, E. 2005. *Świat tradycji arabskiej*. Warszawa: Eneteia.
- Machut-Mendecka, E. 2006. *Archetypy islamu*. Warszawa: Eneteia.
- Machut-Mendecka, E. 2012. *Kultura arabska. Mity, literatura, polityka*. Warszawa: Eneteia.
- Maj, E., E. Kirwiel, E. Podgajna and J. Gryz. 2014. *Sen o potędze. Bezpieczeństwo – Suwerenność – Mocarstwo*. *Rzeczpospolita Polska 1918–1939*. Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej.
- Makowski, T. 2016. Przestaliśmy się wstydzić, że nie czytamy. *Dziennik Gazeta Prawna* 83/84(4230/4231). 62–64.
- Malczewski, Z. SChr. 2008. *Ślady polskie w Brazylii. Marcas da presença polonesa no Brasil*. Warszawa: Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego.
- Maliński, R. 2013. *Za bramą marzeń. Wspomnienia emigranta*. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- Markowska, M. (selection and elaboration) 2016. *Rok 1945. Między wojną a podległością* (XX Wiek. Zbliżenia). Warszawa: Ośrodek Karta.
- Markowski, R. and H. Tworzecki. 2016. Czar silnej ręki. *Polityka* 10(3049). 32–34.
- Marks, K. 2011. *18 brumaire’a Ludwika Bonaparte*. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
- Maruszewski, T. 2016. Operacja na pamięci. *Polityka* 37(3076). 16–17.
- Matczak, M. 2016. Czy władza sądownicza zachwiała równowagę w powojennej demokracji liberalnej? <http://audycje.tokfm.pl/audycja/Post-Factum-Agata-Kowalska/11>
- Materska-Sosnowska, A. 2016. *Salon – Goście Passenta*. <http://audycje.tokfm.pl/audycja/Salon-Goscie-Passenta-Daniel-Passent/89>
- Matyja, R. 2016. Sezon Kaczyńskiego. *Tygodnik Powszechny* 35(3503). 18–21.

- Mazurek, J. 2006. *Kraj a emigracja. Ruch ludowy wobec wychodźstwa chłopskiego do krajów Ameryki Łacińskiej (do 1939 roku)*. Warszawa: Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego.
- Mazurek, J. 2009. *Polacy pod Krzyżem Południa / Os poloneses sob o Cruzeiro do Sul* (Biblioteka Iberyjska). Warszawa: Muzeum Historii Ruchu Ludowego.
- Mazurek, J. 2013. *Piórem i czynem. Kazimierz Warchałowski (1872–1943) – pionier osadnictwa polskiego w Brazylii i Peru* (Biblioteka Iberyjska). Warszawa: Muzeum Historii Ruchu Ludowego.
- Meissner, S.T. 2015. *Emigranci. Wyzwania wolności. Opowiadanie powstańca warszawskiego*. Warszawa: Erica.
- Michalak, D., I. Koryś, J. Kopeć and R. Chymkowski. 2016. *Podstawowe wyniki badań czytelnictwa za rok 2015*. Warszawa: Biblioteka Narodowa. <http://www.bn.org.pl/download/document/1457976203.pdf>
- Mikołajewski, J. 2015. *Wielki przyływ* (Seria Reporterska). Warszawa: Wydawnictwo Dowody na Istnienie.
- Mikołajewski, J. 2016. Nasze groby stoją dla was otworem. *Gazeta Wyborcza* (135.8742). 38.
- Mikołajewski, J. 2016a. Mare monstrum. *Gazeta Wyborcza* (159.8766). 28.
- Mikołajewski, Z. 2016. Władza bezwstydu. *Polityka* 13(3052). 16–18.
- Mikołajewski, Z. 2016a. Jeden drugiemu wchodzi na głowę. *Gazeta Wyborcza* (147.8754). 20–22.
- Modzelewski, K. 2016. Czas pogardy. *Polityka* 9(3048). 16–17.
- Mrozek, S. 2010. *Dziennik 1962–1969*, vol. 1. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Mrozek, S. 2011. *Listy*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Mrozek, S. 2012. *Dziennik 1970–1979*, vol. 2. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Mrozek, S. 2013. *Dziennik 1980–1989*, vol. 3. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Muraszko, M. 2016. W Trójmieście (Muzeum Emigracji). *Gazeta Wyborcza* (152.8759). 6.
- Napiórkowski, M. 2016. Mania pamiętania. *Polityka* 17(3056). 38–40.
- Nimer, M. 2016. Syryjka za pół ceny. *Gazeta Wyborcza* (99.8706). 6–8.
- Nimer, M. 2016a. Mały krawczyk z Aleppo. *Gazeta Wyborcza* (222.8829). 8–10.
- Nowak, P. 2015. Czy zgotujemy imigrantom holokaust. <http://www4.rp.pl/Plus-Minus/310029990-Czy-zgotujemy-imigrantom-holokaust.htm>
- Nowak, P. 2016. Czy gorsząca dziś „humanistów” kategoria „niewolników” dobrze opisuje współczesny świat? <http://audycje.tokfm.pl/audycja/Weekendowy-Poranek-Pawel-Sulik/114>
- Nowicki, T. 2016. Witajcie w piekle zbłąkane owieczki. *Le Monde diplomatique* 6(124). 32–35.
- Obirek, S. 2016. Schizma nam się dokonała. *Gazeta Wyborcza* (118.8725). 34–35.
- Obirek, S. 2016a. Nie słuchaj rad, słuchaj siebie. *Przegląd* 34(868). 28–29.
- Ochojska, J. and W. Bonowicz. 2000. *Niebo to inni*. Kraków: Społeczny Instytut Wydawniczy Znak.
- Odzienkowski, J. 2016. Kolonialne aspiracje II RP. <http://audycje.tokfm.pl/#TRNavSST>
- Olszewski, E. 1993. *Emigracja polska w Danii 1893–1993*. Warszawa–Lublin: ISP PAN.
- Olszewski, E. 2011. *Polacy w Norwegii 1940–2010*. Toruń: Adam Marszałek.
- Orzeł-Dereń, K. 2013. *Śladami polskich kolonistów w Brazylii. Historia osadnictwa na terenach Santana*. Kraków: Księgarnia Akademicka.

- Osiatyński, W. 2016. Wierzę w autodestrukcyjną moc Prezesa. *Newsweek* (20). 12–16.
- Ostolski, A. 2016. Pamięć narodowa, tożsamość narodowa. <http://audycje.tokfm.pl/audycja/Post-Factum-Agata-Kowalska/11>
- Ostrowski, M. 2016. Sąd, który nie sędzi. *Polityka* 13(3052). 36–37.
- Ośrodek Karta. <http://www.karta.org.pl/>
- Paczkowski, A. 2016. Władza nad pamięcią. *Polityka* 31(3070). 21–23.
- Parys, M. 2015. Czarny koc. In P. Goźliński and J.B. Wójcik (eds.), *NieObcy. 21 opowieści, żeby się nie bać. Polscy pisarze dla uchodźców*, 208–214. Warszawa: Stowarzyszenie Przyjaciół Polskiej Akcji Humanitarnej.
- Peszek, M. 2016. Zaraza puchnie i wybuchnie. *Polityka* 9(3048). 72–75.
- Pichon, F. 2015. *Syria. Porażka strategii Zachodu*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Pietrzak, J. 2012. *Polscy uchodźcy na Bliskim Wschodzie w latach drugiej wojny światowej. Ośrodki. Instytucje. Organizacje*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Piskorski, J.M. 2010. *Wygnańcy. Przesiedlenia i uchodźcy w dwudziestowiecznej Europie*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Pleskot, P. 2014. *Solidarność na Antypodach. Inicjatywy solidarnościowe polskiej diaspory w Australii (1980–1989)*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej.
- Pleskot, P. 2014a. *Polska – Australia – Solidarność. Biografia mówiona Seweryna Ozdowskiego*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej.
- Pluschke, H., E. von Schwerin and U. Pless-Damm. 2013. *Wypędzone*. (Literatura Faktu PWN). Warszawa: Dom Wydawniczy PWN, Karta.
- Pluta, L. 2015. *Ojciec tysiąca sierot*. A. Engel (trans.). Warszawa: Sport i Turystyka Muza SA.
- Praszałowicz, D. 2010. *Polacy w Berlinie. Strumienie migracyjne i społeczności imigracyjne. Przegląd badań*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Rachid Chebab, M. 2016. Koniec piekła wyborów. *Gazeta Wyborcza* (119.8726). 16.
- Raciborski, J. 2016. Wojna o elity. Rok 2016. *Przegląd* 37(871). 8–11.
- Raczyński, R. 2015. *Polacy w Islandii. Aktywność społeczno-polityczna*. Gdańsk: Harmonia.
- Reid, A. 2016. *Pogranicze. Podróż przez historię Ukrainy 988–2015*. W. Tyszka (trans.). Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Rejmer, M. 2015. Każdy ma w brzuchu niebo, przez które przelatuje jaskółka. In P. Goźliński and J.B. Wójcik (eds.), *NieObcy. 21 opowieści, żeby się nie bać. Polscy pisarze dla uchodźców*. 38–42. Warszawa: Stowarzyszenie Przyjaciół Polskiej Akcji Humanitarnej.
- Rittenhouse, M. 2013. *Nowy Jork. Od Mannahatty do Ground Zero* (Seria Amerykańska). Wołowiec: Czarne.
- Roberts, J.M. 1999. *Ilustrowana historia świata. Azja Wschodnia i Grecja Klasyczna*, vol. 2. B. Gadomska and M. Stopa (trans.). Warszawa: Świat Książki.
- Romanowski, A. 2016. W ślepych zaułku. O polskiej polityce wschodniej. *Przegląd* 33(867). 30–33.
- Rosiak, D. 2015. *Ziarno i krew. Podróż śladami bliskowschodnich chrześcijan* (Reportaż). Wołowiec: Czarne.
- Rychard, 2016. *Salon – Goście Passenta*. <http://audycje.tokfm.pl/audycja/Salon-Goscie-Passenta-Daniel-Passent/89>

- Sabela, B. 2015. *Wszystkie ziarna piasku* (Reportaż). Wołowiec: Czarne.
- Sadurski, W. 2016. Ta władza ma gen autodestrukcji. *Newsweek* (36). 24–26.
- Said, E.W. 1991. *Orientalizm*. W. Kalinowski (trans.). Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Said, E.W. 2002. *Za ostatnim niebem. Palestyńczycy*. M. Lipszyc (trans.), J. Mohr (photography). Warszawa: Fundacja Aletheia.
- Samsonowicz, H. 2016. Chrzest jak Unia. *Polityka* 16(3055). 14–16.
- Saneja, M. 1997. Uchodźcy. In Amnesty International, *Uchodźcy mówią*. 104–105. Podkowa Leśna: Stowarzyszenie Amnesty International w Polsce. Zespół do spraw Uchodźców oraz Koło Podkowy.
- Sansal, B. 2016. Odczarować islam, czyli Orwell z Algierii. *Gazeta Wyborcza* (134.8741). 20–21.
- Sasnal, P. 2016. Słodko-kwaśne stulecie. *Polityka* 20(3059). 60–61.
- Sasnal, P. 2016a. Niemy środek islamu. *Polityka* 33(3072). 52–54.
- Seweryn, A. 2016. Staralem się. *Newsweek* (39). 98–103.
- Shadid, A. 2014. *Nadciągą noc. Irakijczycy w cieniu amerykańskiej wojny*. I. Szybilska-Fiedorowicz (trans.). (Reportaż). Wołowiec: Czarne.
- Shadid, A. 2014a. *Kamienny dom. O Bliskim Wschodzie, jakiego już nie ma*. Wołowiec: Czarne.
- Shehadeh, R. 2012. *Obcy w domu*. A. Sak (trans.). Kraków: Wydawnictwo Karakter.
- Shehadeh, R. 2014. *Dziennik czasu okupacji*. A. Sak (trans.). Kraków: Wydawnictwo Karakter.
- Shehadeh, R. 2014a. *Palestyńskie wędrówki. Zapiski o znikającym krajobrazie*. A. Sak (trans.). Kraków: Wydawnictwo Karakter.
- Sierakowski, S. 2016. Nu, Kaczyński, maładiec! *Polityka* 5(3044). 20–21.
- Sierakowski, S. 2016a. Gdzie ci konserwatyści? *Polityka* 20(3059). 30–31.
- Sierakowski, S. 2016b. Lepsi nie mogą być gorsi. *Polityka* 23(3062). 26–27.
- Sierakowski, S. 2016c. Lewica wybiera życie. *Polityka* 32(3021). 24–25.
- Skarżyńska, K. 2016. Kruchość i siła. *Polityka* 1/2(3041). 26–28.
- Skarżyńska-Bocheńska, K. 2009. *Pochwała sztuki słowa. Al-Dżahiz i jego teoria komunikacji*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Sławińska, K. 2015. *Nowy Jork. Przewodnik niepraktyczny* (Poruszyć Świat). Warszawa: WAB.
- Słowacki, J. 1988. *Sen srebrny Salomei* (Nasza Biblioteka). Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich (Wydawnictwo Wrocław).
- Smoleński, P. 2011. *Pochówek dla rezuna* (Reportaż). Wołowiec: Czarne.
- Smoleński, P. 2012. *Irak. Piekło w raju* (Reportaż). Wołowiec: Czarne.
- Smoleński, P. 2014. *Oczy zasypane piaskiem. Notatki z Palestyny* (Reportaż). Wołowiec: Czarne.
- Smoleński, P. 2016. Nasz łobuz – dobry łobuz. *Gazeta Wyborcza* (152.8759). 17.
- Snyder, T. 2015. *Czarna ziemia. Holokaust jako ostrzeżenie*. B. Pietrzyk (trans.). Kraków: Znak Horyzont.
- Snyder, T. 2016. Co zrobić z kluczami z Jedwabnego? *Gazeta Wyborcza* (106.8713). 22.
- Sosnowski, J. 2016. Naród nie znosi próżni. *Tygodnik Powszechny* 35(3503). 57–58.
- Sowa, A.L. 2016. *Kto wydał wyrok na miasto? Plany operacyjne ZWZ-AK (1940–1944) i sposoby ich realizacji*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

- Sowa, J. 2011. *Fantomowe ciało króla. Peryferyjne zmagania z nowoczesną formą* (Horyzonty Nowoczesności). Kraków: Wydawnictwo: Universitas.
- Sowa, J. 2016. Klęska liberalnych elit. *Przegląd* 38(872). 8–12.
- Stanisławska, O. 2015. Input. Else. Goto. Loop. In P. Goźliński and J.B. Wójcik (eds.), *NieObcy. 21 opowieści, żeby się nie bać. Polscy pisarze dla uchodźców*, 185–196. Warszawa: Stowarzyszenie Przyjaciół Polskiej Akcji Humanitarnej.
- Staniszkis, J. 2016. Kaczyński zmienia Polaków na gorsze. *Newsweek* (28). 10–15.
- Staniul, M. 2015. Polscy uchodźcy w Indiach i na Bliskim Wschodzie. <http://historia.wp.pl/title,Polscy-uchodzcy-w-Indiach-i-na-Bliskim-Wschodzie,wid,17845286,wiadomosc.html?ticaid=11758f>
- Stankiewicz, A. 2016. Wszystkie wojny na szczytach Prawa i Sprawiedliwości. *Rzeczpospolita* 115(10448). A3.
- Stankiewicz, A. and J. Haszczyński. 2016. Hurmem za UE, ale uchodźców niech nie przysyła. *Rzeczpospolita* 74(10407). A3.
- Stefanicki, R. 2016. Nikt nie chce uchodźców podrzucanych przez Australię. *Gazeta Wyborcza* (99.8706). 9.
- Stefanicki, R. 2016a. Rozejm w Syrii dogorywa. *Gazeta Wyborcza* (101.8708). 10.
- Stefanicki, R. 2016b. Szczyt humanitarnej hipokryzji? *Gazeta Wyborcza* (119.8726). 13.
- Stefanicki, R. 2016c. Jak nakarmić obłożonych Syryjczyków? *Gazeta Wyborcza* (132.8739). 16.
- Stefanicki, R. 2016d. Uchodźcy płacą nerkami. *Gazeta Wyborcza* (158.8765). 18.
- Stefanicki, R. 2016e. Syria: rozejm w gruzach. *Gazeta Wyborcza* (221.8828). 14.
- Stempowski, J. 1991. *Listy do Jerzego Giedroycia*. Wołowiec: Czarne.
- Stempowski, T. 2015. *Polskie drogi przez Szwajcarię. Losy żołnierzy 2. Dywizji Strzelców Pieszych 1940–1945 na fotografiach ze zbiorów Muzeum Polskiego w Rapperswilu*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej.
- Stola, D. 2010. *Kraj bez wyjścia? Migracje z Polski 1949–1989*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej.
- Stola, D. 2016. Czy potrafimy stawić czoło trudnym faktom z naszej historii? <http://audycje.tokfm.pl/audycja/Wywiad-Poglebiony/39>
- Suchanow, K. 2011. *Argentyńskie przygody Gombrowicza*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Sturis, D. 2013. *Grecja. Gorzkie pomarańcze* (Terra Incognita). Warszawa: WAB.
- Sturis, D. 2015. *Gdziekolwiek mnie rzucisz. Wyspa Man i Polacy. Historia splątania* (Terra Incognita). Warszawa: WAB.
- Sturis, D. 2015a. Pani Marta. In P. Goźliński and J.B. Wójcik (eds.), *NieObcy. 21 opowieści, żeby się nie bać. Polscy pisarze dla uchodźców*. 71–83. Warszawa: Stowarzyszenie Przyjaciół Polskiej Akcji Humanitarnej.
- Sturis, D. 2016. Magazyn dusz. *Polityka* 12(3051). 67–69.
- Surgailis, G. 2013. *Uchodźcy wojenni i polscy żołnierze internowani na Litwie w czasie II wojny światowej*. Warszawa: Erica.
- Szablowski, W. 2016. *Sprawiedliwi zdrajcy. Sąsiedzi z Wołynia*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Szablowski, W. 2015. Paczki solidarności. In A. Wójcińska (ed.), *Mur. 12 kawalków o Berlinie* (Reportaż). 189–202. Wołowiec: Czarne.

- Szacki, W. 2016. Kierownicza. *Polityka* 18(3057). 20–22.
- Szacki, W. 2016a. Syndrom Kazimierza. *Polityka* 33(3072). 19–21.
- Szejnert, M. 2009. *Wyspa klucz*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Szejnert, M. 2015. *Usypać góry. Historie z Polesia*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Szlanta, P. 2016. Wygonieni z Galicji. *Polityka* 38(3077). 57–59.
- Szlendak, T. 2016. Popnacjonalizm. *Polityka* 18(3057). 14–16.
- Szostkiewicz, A. 2016. Czekanie na wojnę. *Polityka* 27(3066). 19–21.
- Szułdrzyński, M. 2016. Spektakularna porażka PiS. *Rzeczpospolita* 221(10554). A2.
- Szułdrzyński, M. 2016a. Grzesznicy Kaczyńskiego i ich moralna rewolucja. *Rzeczpospolita* 221(10554). A6.
- Śleszyński, W. and A. Włodarczyk. 2014. *Obszary zgody czy konfliktu? Kresy Północno-Wschodnie II Rzeczypospolitej*. Kraków: Wydawnictwo Avalon.
- Tarasewicz, L. 2016. Prof. Leon Tarasewicz o malarstwie, kolorze i byciu w awangardzie. <http://audycje.tokfm.pl/audycja/Wywiad-Poglebiony/39>
- Tarka, K. 2005. *Polonia w Wielkiej Brytanii 1918–1939*. Toruń: Mado.
- The Chilcot Report. 2016. In *The Iraq Inquiry*. <http://www.iraqinquiry.org.uk/the-report>
- /Toborek, T. 2009. *Edward Pfeiffer*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej.
- Tokarska-Bakir, J. 2016. Zawartość faszyzmu w faszyzmie. *Gazeta Wyborcza* (106.8713). 37.
- Tokarczuk, O. 2016. Walka o przeszłość. *Polityka* 24(3063). 84–86.
- Universal Declaration of Human Rights. 1948. http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf
- Urbanik, P. (selection and comments) and A. Knyt (elaboration). 2016. *Droga na Północ. Antologia norweskiej literatury faktu* (Świadectwa. XX Wiek). Warszawa: Ośrodek Karta.
- Wancerz-Gluza, A. 2009. *Rumuński azyl. Losy Polaków 1939–1945*. Warszawa: Ośrodek Karta, Dom Spotkań z Historią.
- Wasilewski, S. 2015. *Ocaleni z piekła. Przez Persję, Kenię, Ugandę do Polski 1942–1948*. Warszawa: Agencja Wydawnicza CB.
- Waydenfeld, S. 2013. *Droga lodowa. Od zesłania do wolności. Odyseja Polaków*. Poznań: Rebis.
- Wąsowicz, J. 2015. *Przystanek Londyn*. Pruszków: Wydawnictwo JanKa.
- Winnicka, E. 2014. *Angole* (Reportaż). Wołowiec: Czarne.
- Wiśniewska, I. 2014. *Białe. Zimna wyspa Spitsbergen* (Reportaż). Wołowiec: Czarne.
- Wiśniewska, I. 2016. *Hen. Na północy Norwegii* (Reportaż). Wołowiec: Czarne.
- Wlekły, M. and K. Szyngiera. 2015. Swarka. In P. Goźliński and J.B. Wójcik (eds.), *NieObcy. 21 opowieści, żeby się nie bać. Polscy pisarze dla uchodźców*. 84–97. Warszawa: Stowarzyszenie Przyjaciół Polskiej Akcji Humanitarnej.
- Wójcik, Ł. 2016. Irak wita. *Polityka* 27(3066). 46–48.
- Wójcik, R. 2016. Narodowcy chcą sprowadzenia z RPA do Polski Janusza Walusia. *Gazeta Wyborcza* (223.8830). 6.
- Wójcińska, A. (ed.). 2015. *Mur. 12 kawałków o Berlinie* (Reportaż). Wołowiec: Czarne.
- Wróbel, J. 2003. *Uchodźcy polscy ze Związku Sowieckiego 1942–1950*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej.
- Wróbel, J. 2012. *Polonia chicagowska w dobie Solidarności (1980–1989)*. Łódź: Instytut Pamięci Narodowej.

- Yasmina Khadra. 2016. Zabij człowieka, zabijesz Boga. *Gazeta Wyborcza* (129.8736). 34–35.
- Yazbek, S. 2016. *Przeprawa. Moja podróż do pękniętego serca Syrii*. U. Gardner (trans.). Kraków: Wydawnictwo Karakter.
- Yazbek, S. and O. Stanisławska 2016. Ukradli naszą rewolucję. *Gazeta Wyborcza, Wysokie Obcasy* 19(878). 11–15.
- Zajadło, J. 2016. Wilcze prawo kontrrewolucji. *Gazeta Wyborcza* (107.8714). 13.
- Zajadło, J. 2016a. Polityka PiS a polskie przysłowia. *Gazeta Wyborcza* (132.8739). 19.
- Zajadło, J. 2016b. Uzurpacja po polsku. *Gazeta Wyborcza* (152.8759). 17.
- Zaremba, M. 2016. Tuż po wojnie. *Znak* (736). 44–51.
- Zaremba Bielawski M. 2013. *Polski hydraulik i nowe opowieści ze Szwecji*. W. Chudoba, K. Tubylewicz, J. Rost and A. Topczewska (trans.). (Reporteży Dużego Formatu. Biblioteka Gazety Wyborczej). Warszawa: Agora SA.
- Zieliński, D. 2016. Kolejka do Europy. *Kontakt. Magazyn Nieuziemiony* 31. 54–59.
- Zieniewicz, A. 2016. Jaki język rządzi w przestrzeni publicznej? O klasyzmie, faszyzmie i nowomowie w państwie PiS. <http://audycje.tokfm.pl/audycja/Swiatopodglad/20>
- Zinn, H. 2016. *Ludowa historia Stanów Zjednoczonych. Od roku 1492 do dziś*. A. Wojtasik (trans.). (Seria Historyczna). Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
- Zoll, F. 2016. Sądne czasy. *Polityka* 11(3050). 20–22.
- Żakowski, J. 2016. Dzikość wraca. *Polityka* 12(3051). 14–16.
- Żakowski, J. 2016a. Nadchodzi demokracja ludowa. *Polityka* 23(3062). 16–18.
- Żakowski, J. 2016b. Rządzenie przez dzielenie. *Polityka* 26(3065). 19–21.
- Żakowski, J. 2016c. Słuchajcie populistów! Uważnie. *Polityka* 29(3068). 19–21.
- Żakowski, J. 2016d. Kwit na elity. *Polityka* 35(3074). 16–18.
- Żebrowski, J. 2011. *Dzieje Syrii. Od czasów najdawniejszych do współczesności*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Żęgota, K. 2014. *Diaspora polska w Obwodzie Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej*. Toruń: Adam Marszałek.
- Żołędowski, C. 2003. *Białorusini i Litwini w Polsce, Polacy na Białorusi i Litwie*. Warszawa: ASPRA-JR.